

KOÇGIRI
KOÇEİBİ
AYAKLANMASI
İSAMNADAKAYA

ALÎŞÊR Û ZARÎFE
ALÎŞÊR Û ZARÎFE

BİR İSYANIN ANATOMİSİ
İSMOTANA NİNAYTİSİ

ALIŞËR VE EŐI ZARIFE HANIM
MUNZUR DAĞLARINDA

Adı : Alişêr
Soyadı : DATLI
Memleketi : Koçgiri
Doğum Tarihi : 1882
Doğum Yeri : İmranlı-Azger (Atlıca)
Nüfusa Kayıtlı Olduğu Yer : Dersim – Ovacık – Ziyaret Köyü
Ölüm Tarihi : 09.07.1937
Ölüm Nedeni : Devlet ve yerli işbirlikçileri tarafından katledildi

ICINDEKILER

ICINDEKILER	4
Koçgiri Ayaklanması : Alîşêr ile Zarîfe	5
Dersim ve Koçgiri'nin kısa tarihi	6
Tanzimat Devri ve Koçgiri'de Islah hareketleri	7
Koçgiri İsyanı'na giden süreç	11
Koçgiri İsyanı'nın ideologu ve önderlerinden Alîşêr	14
Katili Zeynel'in anlatımıyla Alîşêr	19
Alîşêr'in Eşi, Yoldaşı, 'Heval'ı Zarîfe	20
Kaynaklar	21
ALİŞÊR EFENDİ	22
ŞAİR VE OZAN ALİŞER	29
SON SÖZ	32
Kaynakça	33

Koçgiri Ayaklanması : Alîşêr ile Zarîfe

Kürtlerin ulusal haklarını almak için 25 Kasım 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne karşı Koçgiri'de silahlı direniş başladı. Tarihe 'Koçgiri İsyanı' olarak geçen olay, 17 Haziran 1921'de kanla bastırıldı. 19. yüzyılda bölgenin durumu; isyana zemin hazırlayan politikalar; Kürt ve Ermenilerin haklarını almak için geliştirdikleri ortak örgütlenme ve bütün yönleriyle Kürdistan tarihinin önemli bir kesidi üzerine yapılan araştırmayı gündemimize aldık. 'Koçgiri'de 88 yıl önce neler oldu?' sorusuna ışık tutan araştırmacı yazar Mehmet Bayrak'ın hazırladığı çalışmayı yayınlıyoruz.

Tarih bilimi ve bilincinin önemi

"Üçbin yıllık geçmişinin hesabını yapamayan insan, gündelik yaşayan insandır" diyor Alman şairi ve düşünürü Göthe. "Tarih, bir halkın hafızasıdır; tarihini bilmeyen bir halk, hafızasını yitirmiş insana benzer" sözü de, tarih bilincinin önemini vurgulayan bir özsöz niteliğindedir. Hele, dünyaca ünlü tarihçi Arnold Toynbee'nin, "bir millet için en büyük felaket, tarihinin düşmanları tarafından yazılmasıdır" yolundaki belirlemesi, özellikle böylesi bir felaketi yaşayan Kürt halkı açısından son derece önemlidir.

1930 yılında, Kemalist bir bakış açısıyla yeniden belirlenen Türk Tarihinin Anahatları'ndaki şu ırkçı yaklaşım; Kürt tarihinin karşısına bulunduğu felaketin adeta habercisi gibidir:

"Türk tarihi, Türk milletine, dünya yüzünde insanlığın doğduğun danberi en asil ve yüksek insan tipini kendi ırkının temsil ettiğini, asırların yürüyüşünde insanlığın karanlık göklerinde süregelen uygarlık ufuklarının kendi ırkının zeka ve yetenek elleriyle açıldığını anlatır. Türk tarihi, Türk milletine kendi ırkının askerlikte, idarede, siyasette olduğu kadar ilimde, fende, edebiyatta, resim, musiki, mimarlık ve heykeltraşlık gibi sanatlarda dahi ne kadar eşsiz bir yetenekle yoğrulmuş olduğunu anlatır.

Türk tarihi, Türk milletine, dünyanın insan izi taşıyan her parçasında kendi ırkının zamanla silinmemiş ve silinmeyecek egemenlik ve kültür damgası basılı olduğunu, başka milletlerin tek örneğiyle övündükleri devletlerin en büyüklerinden çok daha büyüklerini yüzlerle kurmuş, her anlam ve nitelikte şan şeref kaynaklarından kana kana içmiş, görgülü bir soydan geldiğini anlatır."(1)

Türk tarih yazımına damgasını vuran bu ırkçı ve şoven söylem, devam edip gidiyor. İttihad ve Terakki yönetiminden devralınan, tek tip toplum eksenli politikalarla, başta Kürt halkı olmak üzere diğer halkların ve etnik toplulukların varlığı red ve inkar edilirken; bunların zorla dayatılan "Türk" milliyetçiliği ve "Hanefi müslümanlığı" içinde nasıl eritileceğine ilişkin bugün elimizde sayısız gizli rapor ve plan bulunuyor. Bizim, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra 1925'te gizlice hazırlanıp yürürlüğe konulan Şark Islahat Planı başta olmak üzere birçok gizli planı irdeleyerek yayımlayıp bilince çıkarmamızdan sonra; Can Dündar ve Rıdvan Akar adlı gazeteciler de 1960 Darbesinden sonra hazırlanan bu türden bir gizli planı, Ecevit'in kasasında bularak günyüzüne çıkarıyorlardı.

Daha önce yayımladığım çeşitli gizli raporların, kısmen güncelleştirilmiş bir kopyası niteliğinde olan bu gizli planın, benim açımdan tek ilginç yanı, çoktan beri eleştiregeldiğimiz bir kültürel politikayı ete-kemiğe büründürmesiydi. Literatürde "Kürdübesk" olarak nitelendirilen, "Türkçe Sözlü Kürt Halk Müziği", bir başka deyişle "Özü Kürt, Sözü Türkçe" müziğin, neden 1960'lı yıllardan sonra güçlü bir akım haline geldiğini bu gizli Plan yoluyla daha iyi kavrayabiliyoruz. Plan'ın ilgili bölümlerinde şöyle deniyor:

“Radyo vasıtasıyla Türkçe güfteleriyle (sözleriyle MB), mahalli havaların (Kürt ezgilerinin MB) çalınması ve mahalli radyoların, bölge için propaganda uzmanlarından oluşan gruplar tarafından hazırlanacak programları yayması... Irk bakımından, Türk siyasi düzeninin kendi menfaatleri bakımından en elverişli, en güvenli ve en çok imkân sağlayan düzen olduğunu telkin eden bir inandırma faaliyetine girişilmesi... Bölgenin lisanına vakıf (dilini bilen MB) saz şairlerine (âşıklara, ozanlara MB) yukardaki fikirlerin aşılması...” (2)

Daha 1925'teki Şark Islahat Planı'ndan başlayarak, Fırat'ın batısında ve kuzeyinde bulunan Kızıldaş/ Alevi Kürtler'in, öncelikle asimilasyona tabi tutulması; 1960'ten sonra ise büyük şehirlerin varoşlarına taşınan bu topluluklardan yetişen şairlerin, âşıkların ve ozanların Türkçe yazmaya ve söylemeye özendirilmesi... İşte, başta Âşık Davut Sulari, Âşık Daimi, Ali Ekber Çiçek gibileri olmak üzere büyük şehirlere göçen Dersim bölgesi ve diğer yöre sanatçılarının ilginç serüveni... Sözkonusu Plan, resmi ideoloji eliyle red ve inkar temelinde bir Kürt Tarihi yazılması konusunda da ilginç ipuçları veriyor. Birlikte izliyoruz:

“Dünya entelektüel muhitine Türkiye'de bir Kürt meselesinin mevcut olmadığı anlatılması... Bir Türkoloji Enstitüsü kurularak, kendini Kürt sananların kökenlerinin Türk olduğunun ispat olunarak yayınlanması... Doğu'nun Türk tarihinin yazılarak yayınlanması...” (agy)

Görüldüğü gibi, Türk resmi politikasının Kürtler'e biçtiği kılıf; Kürt sorununun varlığının inkarı, Kürtler'in kökeninin karartılarak Türklüğe evrilmesi ve kendi ifadeleriyle “Doğu'nun bir Türk tarihinin yazılması”dır... Bilmem başka söze gerek var mı?.. Galiba var... 1960 İhtilâli Lideri Org. Cemal Gürsel'in, Kürt yoğunluklu yerleşim yerlerinde duvarlarda boygösteren şu utanç verici sözü hala belleklerimize kazınmış olarak duruyor: “Size Kürt diyenin yüzüne tükürün!...”

Dersim ve Koçgiri'nin Kısa Tarihi

Literatürde, Güney-batı Dersim olarak geçen Koçgiri'nin tarihini Dersim'den, Dersim'in tarihini de Kürdistan tarihinden soyutlamak mümkün değil, kuşkusuz. Geçmişte, bugünkü Tunceli, Elazığ, Erzincan, Bingöl illerinin tümüyle Sivas, Malatya, Muş ve Erzurum illerinin bir bölümünü içine alan Dersim; büyük bir eyaletin, başka deyimle memleketin adıdır. Tarihten bu yana birçok uygarlığa beşiklik etmiş Fırat-Dicle boylarının en kuzey ucundaki havzada bulunan Dersim, bu yönüyle başta Urartu uygarlığı ve kültürü olmak üzere birçok uygarlığın ve kültürün de varislerinden biri konumundadır. Günümüze kadar ulaşan bu kültürel dokuda; sözkonusu kültür ve uygarlıkların önemli izleri vardır.

Eyalet, 17. yüzyıl ortalarında Osmanlı- Safevi devletleri arasında imzalanan ve aşağı yukarı bugünkü sınırları belirleyen Kasr-ı Şirin Anlaşması'na kadar ağırlıklı Safeviler'e bağlıydı. Yine tarihten beri Ermeniler'le yanyana ve içiçe yaşayan Kızıldaş Kürtler'in yurdu olan bu eyalet; Osmanlı ve Safevi imparatorluklarının kesişme ve tepişme bölgesinde bulunduğu, daha önemlisi etnik ve kültürel bazda egemen yönetimlerle çeliştiği için sıklıkla göçlere sahne olan bir memlekettir. Çünkü bölge insanı dinsel ve kültürel dokusundan dolayı, iki tarafa da yaranamıyor, dahası güven vermiyordu.

Bundan dolayıdır ki, doğu ve batı yönünde bölgeden gerçekleşen perakende göçlerden sonra, 17. yüzyılın başlarında

-. Şah Abbas döneminde Dersim'den Horasan Eyaleti'ne bir zoraki göç yaşanıyordu. Şah Abbas, Hazar Denizi'nin güneydoğusunda kalan Horasan Eyaleti'ne, kendisine bağlı bulunan Dersim bölgesinden onbinlerce aileyi göçürtüyor ve kuzeydeki Sünni Özbekler'in ve Türkmenler'in akınlarını engellemek için sınır korumasına veriyordu. Aynı yüzyılın ortalarına yakın imzalanan Kasr-ı Şirin Anlaşması'yla bölge yönetimi ağırlıklı Osmanlılar'a geçince; Şah Abbas tarafından

oraya yerleştirilmiş ailelerden binlercesi eski yurtlarına yani Dersim'e geri dönüyorlardı. Boşalan topraklara yerleşen Kızılbaş Kürt topluluklarından önemli bir bölümü, önceki sakinlerin gelmesiyle yerlerinden koparak daha batıdaki bölgelere akıyorlardı. Aşiret yapısı bakımından, bugünkü Dersim aşiretleri ile Horasan aşiretleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır.

Dolayısıyla, güney-batı Dersim'de konuşlanmış bulunan Koçgiri'nin tarihi ve toplumsal yapısı Dersim'e sıkı sıkıya bağlıdır. Daha 18. yüzyıl sonlarında, Osmanlı Sadrazamı Kör Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın, Kürdistan'daki tenkil (cezalandırma) harekâtından Koçgiri bölgesi de nasibini almıştır. Birçok çatışmalara sahne olan bu harekâtın başlangıcında, Sadrazam ve Serdar Kör Yusuf Ziyaeddin Paşa da, eski Osmanlı yöneticileri gibi Kızılbaş Kürt kökenli bölge halkının İslama aykırı davrandığı gerekçesiyle suçlamada bulunmuş ve bir gecede hileyle 150 aşiret reisinin başını keserek, aşiretleri te'dip etme yoluyla (edeplendirme, hizaya getirme) ıslah etmeye kalkışmıştır. Bu ıslah(!) hareketlerinin, 19. Yüzyıl boyunca bölgede devam ettiği görülecektir.(3)

Celal Erdönmez, "Tanzimat Devrinde Koçgiri Aşireti'ni İslah Çalışmaları" üzerinde yoğunlaşan bir araştırmasında; aşiretlerin dinsel- inançsal- kültürel- etnik yapılanmasını ve boyutunu dikkate almadan, konunun salt iskân ve ıslahat boyutunu öne çıkarır. Birlikte izliyoruz:

"Aşiretler artık bir iç iskan unsuru olarak kullanılmaya başlanmış, XVII ve XVIII. yüzyıllar boyunca bu şekilde yerleşik hayata geçirilmeye çalışılmışlardır. Tanzimat'tan önce aşiretlerin yerleştirilmesi iç güvenlik, vergi, asker temini, üretimin artırılması gibi klasik ıslahat gerekçeleriyle yapılırken, Tanzimat sonrası bu gerekçeler Tanzimat prensipleri ve uygulanması manzumesinde görülmeye başlandı. Tanzimat vaatleri, ahalsinin tamamı yerleşik hayat yaşayan Batı toplumlarından mülhem olduğu için devlet adamları Osmanlı toplum yapısını da Batı toplumlarına benzetmeye çalışmışlardır. (...)

Tanzimat devrinde halen konar-göçer halde bulunanlar yanında, önceki iskan mahallerini terk ederek konar-göçer hallerine dönmüş olanlar da buldukları yerlerde iskana tabi tutuldular. İskan gerekçelerinin başında, bunların giriştikleri eşkıyalık hareketleri, vergilerinin zamanında toplanamaması, asker alınamayan bu unsurlardan asker temin edilmesi ve ziraî hayatı bunlar vasıtasıyla güçlendirme istekleri gibi hususlar gelmektedir. (...)

Tanzimat devri ve Koçgiri'de ıslah hareketleri

Birçok aşiret kendi isteği ile yerleşmeyi kabul ederken, buna yanaşmayanlar askeri operasyonlarla yerleştirilmişlerdi. Yerleşmeler eski yaylak ve kışlak alanlarda, boş ve hâli topraklarda yeni köy ve kasabalar kurulması suretiyle yapılmıştır. (...) Tanzimat devri iskan faaliyetlerinde, iskan çalışmalarının yanında ıslah hareketleri de görülmektedir. Böyle durumlarda iskan, ıslahatın başarılı olmasında ilk şart gibi telakki edilmektedir. Yani ıslahatın kalıcı olması ıslahata tabi tutulan konar-göçer ahalsinin muayyen bir bölgede iskan edilmiş olmasına bağlıdır. "(4) 1865/66 yılları arasında, askeri bir birlik olan Fırka-i İslâhiye aracılığıyla özellikle İçtoroslar'da gerçekleştirilen bu iskan ve ıslah hareketinden sonra, konuyu Koçgiri Aşireti'ne getiren araştırmacı, sözlerini şöyle sürdürüyor: "Bu tarz ıslah hareketleri Doğu Anadolu'daki aşiretler üzerinde de tatbik edildi. Bunlardan birisi de Koçgiri Aşireti ve aşirete tatbik edilen ıslah programıdır. (...) Hemen ifade etmek gerekir ki, ıslahat programları her aşirete tatbik edilmemiştir. Koçgiri Aşireti örneğinde görüldüğü gibi, aşiretin kısmen devlet kontrolünden çıkmış olduğu haller ve aşiret idaresinde karşılaşılan problemler bu işte esas sebepleri teşkil etmiştir." (agy) Koçgiri Aşireti'nin ıslah nedenlerini;

- 1- Aşiretin yönetiminde karşılaşılan güçlükler;
- 2- Aşiretin giriştiği eşkıyalık hareketleri;

3- Vergilerin toplanamaması;

4- Aşiretten asker alınamaması

- Gibi hususlara bağlayan araştırmacı; Aşiretin bütünüyle Dersim Sancağı'na bağlanmadan önce Sivas Eyaleti, Rumeli (Sivas- Malatya bölgesi), Bozok Eyaleti (Yozgat bölgesi) ve Trabzon Sancağı arasında geniş bir alana yayıldığını belirterek, sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Aşiret ahalisinin üç ayrı sancak sınırları arasında dağınık halde bulunmaları sebebiyle idarelerinde ciddi sıkıntılar görülmektedir. Aşiret, Dersim Sancağına ilhak edildikten sonra merkezden işlerine müdahale olmamasına rağmen, bu bölgede bulunan kaymakamlar ve müdürler aşireti layıkıyla idareye muvaffak olamamışlardır.” (agy) 1850'li yıllarda Koçgiri Kaymakamlığı yapan Abdi Bey başta olmak üzere gelen yöneticilerin uyguladıkları mali ve idari yolsuzlukların halkı canından bezdirdiğini vurgulayan araştırmacı; Sivas, Dersim ve Karahisar-ı şarki sancaklarında dağınık şekilde yaşayan aşiretin, egemenlik altına alınmasının ve karşılaşılan problemlerin çözümlenmesinin, merkezden uzaklaştığı oranda zorlaştığını eklemektedir.

Bölgede görülen eşkıyalık hareketlerinin genellikle sosyo- ekonomik şartlarda görülen bozulmalara bağlı olarak ortaya çıktığını belirten yazar, “Koçgiri Aşireti'nin bağlı olduğu Dersim bölgesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında görülen isyan hareketleri adeta bölgenin karakteristik özelliği haline gelmiştir” belirlemesinde bulunmaktadır. Koçgiri Aşireti'nin, 1848 yılında Dersim sancağına katılmış olmasına rağmen, aşiretin bütünüyle bir düzenliğe kavuşturulamadığını hatırlatan araştırmacı, bunda Osmanlı ordusuna asker vermeme düşüncesinin de büyük rol oynadığını vurgulamaktadır. Bu amaçla, Koçgiri Aşireti reisi Diyab Ağa'nın 40 kadar adamıyla birlikte yakalanarak Ruscuk'ta ikamete memur edilmesinin ve ona 700-800 Kürt milisiyle yardıma gelen ünlü eşkıya Kara Eybo'nun İstanbul'da kürek cezasına çarptırılmasının da sonucu değiştirmede anlaşılmaktadır. Osmanlı idari yapısı içerisinde aşiretlerden kaza oluşturulmasına ilişkin uygulama, Koçgiri Aşireti'ne de uygulanmış ve aşiret, Dersim Sancağı'nın 1848 yılında yeniden kurulması sırasında bu sancağa bağlı bir kaza haline getirip vergilendiriliyor.

Askeri yöntemlerle sonuç alamayacağını anlayan Osmanlı yönetimi, aşiret yetkilileriyle görüşme yolunu seçerek, 23 Eylül 1854 tarihinde Dersim Sancağı'ndan yönetilen Koçgiri Aşireti Kazası Müdürlüğüne, daha önce sürgüne yollanan Aşiret Reisi Diyab Ağa atanıyor.

Daha sonraki dönemlerde, Dersim ile Koçgiri'nin diyalogunun koparılması amacıyla, Koçgiri Aşireti'nin bulunduğu Karahisar-ı şarki ve Dersim Sancakları'ndan bazı yerlerin birleştirilmesiyle bağımsız bir kaymakamlık kurularak, bu kaymakamlık Sivas'a bağlanıyor. Daha sonraki süreçte ise Koçgiri Aşireti isminin kaza ile özdeşleşmesinin önlenmesi için, aşiret köyleri Karayel, Zara, Divriği, Beydağı ve Hafik gibi kazalara bağlanarak, dağıtılmaya çalışılıyor ki, bu, Osmanlı'nın öteden beri yaptığı bir uygulamadır.

Erdönmez, bu gerçekliği şu sözlerle itiraf ediyor: “Tanzimat devrinde, merkeziyetçiliği artırmak için eyaletlerin fiziki sınırlarının daraltılarak hacimce küçük, paraca güçsüz yönetim birimleri oluşturulması yoluna gidilmişti.”(agy) Tanzimat döneminde ıslahat programının uygulandığı başlıca aşiretlerden birisi de Koçgiri Aşireti olduğu halde, zamanla derebeyleşen Aşiret reislerinin, ileride devletin başına gaileler çıkarmaya devam ettiğini söyleyen yazar, sözlerini şöyle noktıyor: “Alınan bütün tedbirlere rağmen Dersim bölgesinde bulunan aşiretleri ve münhasıran da Koçgiri Aşireti'ni itaat altına almak mümkün olmamıştır. Nitekim Milli Mücadele devrinin ilk yıllarında da isyan hareketlerine girişmişlerdir.” (Bkz. agy,s.113)

1920'li yılların başlarında askeri veteriner- doktor olarak görev yapan Kürt aydını Nuri Dersimi'nin söyledikleri de, yukardan beri anlatılanları doğrular ve tamamlar niteliktedir:

Dağlık, ormanlık ve verimli bir bölge

“Koçgiri Aşiretleri, katıksız Kürt aşiretleri olup, Sivas Vilayeti'ne bağlı Zara ilçesinin Ümraniye, Karacaviran, Bulucan ve Beyınar nahiyeleri çevresinde 300 köye yerleşmişlerdir. Koçgiri bir ilçe oluşturulmasına uygun olduğu halde, bölgenin tamamen Kürt olması dolayısıyla; Zara ilçe merkezi seçilmiştir. Bölge tamamen dağlık, ormanlık ve verimlidir. Beydağı ve Yılanlı sıradağları önemlidir.

Koçgiri Aşireti, Zara ve Divriği ilçeleri arasındaki Doğu alanını ve Erzincan'ın Refahiye, Kercanis, Suşehri ve Kuruçay ilçeleri sınırındaki bütün köyleri işgal etmektedir. Adı geçen ilçeler ahalisi bu aşiretin gelenek ve kültürüne bağlıdır. Doğudan Erzincan Vilayetine, Kuruçay, Kemah ve Dersim sınırına, güneyden de Arapgir'in Atma Aşireti'ne kadar uzanan bu aşiret; kuzeyden Suşehri- Şebinkarahisar bölgesiyle de sınırdadır. Koçgiri Aşiretleri, Dersim'den ayrıldıklarını ve birkaç yüzyıl önce bu bölgeye geldiklerini ve öz annelerinin Şeyh Hasanlı olduğunu savunurlar. Gelenekleri, kültür ve fizyonomileri tamamıyla Dersimliler'e benzer ve Dersim'le bağlarını korumaktadırlar. Dilleri Kurmanci'dir. Oniki büyük kabiledirler ki en meşhurları Badıllan, Saro, Baro, Garo, İbo, Balo, Zaza ve eski Koçgirililer'dir. Bazı araştırmacılar, Koçgiri aşiretlerini 10 ile 20 bin haneden ibaret göstermişlerse de, 1921 Koçgiri Hadisesi'ne kadar 30 bin haneden ibaret bulunduğunu, o havalideki incelemelerime dayanarak beyan edebilirim.

Koçgiri Aşiretleri'nin, Yavuz Sultan Selim döneminde zorla göçürtülerek bu bölgeye gelmiş olmaları ihtimali büyüktür. Fakat bu aşiret, Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuzuna asla girmemiştir. Daima silahlıdır ve çok miktarda savaş tüfekleri ve cephaneleri vardır. Koçgiri Aşiretleri, büyük sayılarda hayvana sahiptirler. Dersimliler'e göre, eğitim görmüş insanları daha fazladır. Doğuştan zeki ve yurtseverdirler. Aşiret reisleri, İbo kabilesinden Mustafa Paşaoğlu Alişan ve Haydar idi. Konak merkezleri Boğazviran'dır.” (5)

XIX. Yüzyılda Dersim'de bir ulusal örgütlenme

C. Erdönmez ve benzeri resmi ideolojiye yakın duran araştırmacılar, Dersim bölgesinde ortaya çıkan tüm eylemleri “eşkıyalık hareketleri” olarak nitelendirip, bunların “etnik ve siyasi talepler içermediğini” savunsalar da (bkz. Agy,s.106), bu iddia tarihsel ve toplumsal gerçekliklerle bağdaşmamaktadır. Aşağıda değişik boyutlarıyla aktaracağımız “Milli Kurtuluş İçin Ermeni ve Kürt Komitesi” örgütlenmesi, bunun çarpıcı örneklerinden olduğu gibi, sonraki gelişmelerin de önemli bir habercisi niteliğindedir. Fransız Burjuva Devrimi'nin titreşimleri Osmanlı İmparatorluğu'nu da sarmalamış ve Batı memleketlerinden başlayarak etnik ve ulusal temelde ayaklanma hareketleri başgösteriyordu. Bu kimlik arayışının etkilediği Doğu'lu milletler ve azınlıklar da giderek seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bu etkilenişin ilginç örneklerinden biri de Dersim bölgesinde yaşanmıştı.

1864 yazında Ermeni liderlerinden Atom Karapetyan, temsilcilerini Dirican'dan Yukarı Dersim'e (Dêrsima Çiya), 20. yüzyılın ilk yarısında Dersim'in dini/siyasi lideri Seyid Rıza'nın babası Seyid İbrahim'e gönderir. Temsilciler, on gün boyunca Seyid İbrahim'in evinde kalır ve kendisiyle konuşur. Seyid İbrahim, sonunda tüm aşiret reislerinin katılacağı bir toplantı yapılmasını önerir. Toplantı, 10 Ekim 1864'te Pertek'te başlar. Toplantıda, bir temsilci heyetinin, Türk hükümeti nezdine gönderilip, Dersim'in kendi kendini idare etmesi hakkının barışçıl yollardan talep edilmesi önerisi yapılır. Bazıları bu öneriye karşı çıkarak, 'Dersim'in statüsünü korumak için silaha sarılma' önerisini getirirler. Bu durum, toplantıyı ikiye böler; fakat sonunda bir heyet oluşturularak İstanbul'a gönderilmesi ve sorunun barışçıl yollarla çözülmesi kararı benimsenir. Ancak Yukarı Dersimliler, bu karardan hoşnut kalmaz.

Barışçıl çözüm girişimi zindanda noktalandı

Dersim'in elçileri 1865 yılı Martı'nda İstanbul'a doğru yola koyulur. Fakat daha oraya varmadan, jurnalcılar, heyetin gidiş nedenini İstanbul'a haber verirler. Heyet üyeleri İstanbul'a varır varmaz hükümet tarafından tutuklanarak zindana atılır ve ancak iki yıl sonra 2 Nisan 1867'de serbest bırakılırlar. Serbest bırakılan üyeler, Atom Karapetyan başkanlığında Balaban'a (Harput yöresi) gitmek isterler, ancak yörede istenmediklerini duyunca Yukarı Dersim'e giderler. Uzunca bir süre orada kaldıktan sonra, silahlı bir ayaklanma başlatmak için aşiret reisleriyle konuşurlar ve ayaklanmaya hazırlanmaları konusunda onları ikna ederler. Gelişmeleri haber alan hükümet çevreleri, onların kendi yerlerine dönmelerini kolaylaştırır.

Önceki girişimden düş kırıklığına uğrayan heyet mensupları, bir süre sonra Atom Karapetyan'ın başkanlığında Xinzoresk (şimdi Elazığ merkeze bağlı Örençay) köyünde Ermeni ve Kürt liderlerinin katıldığı bir toplantı yaparlar. Toplantıda, özeleştirilerini yapıp, eski yanlışlarını kabul ederek, artık hiç bir zaman hükümete güvenmeme ve yeni bir silahlı ayaklanma başlatma kararı alırlar. Bunun için de, Ermeniler'le Kürtler arasında örgütlü bir mücadelenin gelişmesi ve Xol adlı silahlı bir saldırı müfrezesinin kurulması için çalışacak "Milli Kurtuluş İçin Ermeni ve Kürt Komitesi" adlı bir örgütün kurulması gereği üzerinde durulur ve 6 Ocak 1868'de 14 kişilik bir Komite oluşturulur. Bu Komitenin üyeleri şunlardır:

- 1- Xaçik (Haçik) Minasyan,
- 2- Grigor Karapetyan,
- 3- Halişe'nin oğlu Seydo,
- 4-Kamer Misto'nun oğlu İsmail,
- 5- Ahlat'lı Ahmed'in oğlu Ali,
- 6- Hen'li Miko'nun oğlu Uso (Yusuf),
- 7-Reyis'li Ömer'in oğlu Miko (Hagob),
- 8-Gal'li Hasan'ın oğlu Temir,
- 9- Sarkis Pağdo'nun oğlu Piğdo,
- 10-Süleyman Pero'nun oğlu İbrahim,
- 11-Azakans Adam'ın oğlu Nersik,
- 12-Manukans Gabo'nun oğlu Manuk,
- 13-Sulo Xudo'nun (Süleyman Hıdır) oğlu Mehmet.

Programını belirledikten sonra Komite çalışmalarına başlar. Herşeyden önce hükümetin elinde maşa haline gelen, topluma baskı yapan ve kirli işlerini haince yürüten ağa ve beylere karşı harekete geçer. Komite üyeleri, Şah Hüseyin Bey ve Sait Bey'le ilişki kurarak, hükümete karşı ortaklaşa savaşmak için anlaşılırlar. İşbirlikçi ağalarla çatışmalar ve hayal kırıklığı Silahlı Xol birlikleri 1868 Ağustos'unda 40 Ermeni ve Kürt köyünü elinde bulunduran ve köylülere baskılarıyla büyük acı çektiren Halil Ağa'ya karşı saldırıya geçerler. Sirtını devlete dayayan Halil Ağa, çeşitli vaatler ve aldatmacalarla saldırının üstesinden gelmeyi becerir.

Komite çalışmalarını fazla ilerletemez, üyeleri arasına ikilik girer, halkla ilişkileri zayıflar ve adım adım dağılır. (7) Dersim bölgesindeki bu yeni yönelişte, kuşkusuz İslahat Fermanı'nın din, inanç ve sosyal yaşam konusunda getirdiği haklar kadar, Batılı misyon ve uzmanların da etkisi vardı. Bu nedenle, Hans-Lukas Kieser'in, "Protestanlar, Ermeniler'le komşu olan Aleviler'i etkilemiş, eğitmiş ve onlara toplumsal eşitlik ile bölgesel özerklik gibi ortak politik düşünceleri aşılamlıdır" yolundaki görüşlerine biz de katılıyoruz ve esasen üstteki örnek de bunu doğrular niteliktedir. (8) Yine Kieser'in dediği gibi; "bazı Kızılbaş gruplarının kendi kimliklerini ve toplumsal rollerini yeniden tanımlama girişimleri Osmanlı çıkarlarına dokunmuştu ve Alevilerin haklarını genişletme fikrine şiddetle karşı çıkıyordu." Gerçekten İslahat Fermanı'nın diğer azınlıklara getirdiği haklara rağmen, bu tarihlerde özellikle Kızılbaş Kürtler ve Ermeniler üzerindeki baskılarda bir artma görülür. Bu, önce bölgedeki misyonerlerin daha sonra da yerli halkın baskıya maruz kalmasıyla kendisini gösterir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Mazgirt bölgesinden Kangal yöresine gelen ve gerek Ermeniler, gerekse Batılı gezginlerle yakın diyalogu bulunan Baba Mansur Ocağı'na bağlı Hakikatçı Pirlar üzerinde uygulanan baskılar ve sürgünler, bunun tipik göstergelerindedir.

Abdulhamit'in güçleri parçalama stratejisi

Bu anlamda, II. Abdülhamid yönetimi gerek Kürt Alevileri gerekse Ermeniler açısından bir dönemeç niteliğindedir. O, ne pahasına olursa olsun bu iki unsuru elde tutmak amacındadır. O, bir yandan Müslüman ve Türk unsurlar lehine ekonomik ve sosyal fermanlar çıkarırken; bir yandan da "İslâmi Birlik" stratejisi temelinde, Sünni Kürtler'i yanına çekebilmek için Hamidiye-Aşiret Alayları uygulamasına başvuruyordu. Bu yöntemle, Sünni ve Alevi Kürt blokunu parçaladığı gibi, Ermeniler'e karşı kullanacağı bir güç de yaratmış oluyordu. Bu yöntemle, Sünni Kürtler'i kendine bağlayan Abdülhamid'in, Alevi ve Êzîdî Kürtler'e dönük politikası, onları Hanefi- mezhep, irşadçı din adamları yoluyla Sünnileştirmeye çalışmaktı. Abdülhamid'in, Alevi ve Êzîdîler'i Sünnileştirme politikası bütünüyle başarılı olamamış, ancak Kürt blokunun parçalanmasında ve bir güvensizlik ortamının doğmasında başarılı olmuştu... Ve bu güvensizliğin titreşimleri Koçgiri Ulusal Kurtuluş Hareketi'ne kadar uzanıyordu...

Nitekim Dr. Nuri Dersimi, anılarında bu gerçekliği şu sözlerle itiraf ediyordu: "İstanbul'da Kürdistan Teali Cemiyeti'nin toplantılarına katılıyordum. Bir aralık Cemiyetin bir toplantısında söz aldım ve Alevi-Sünni Kürtler arasındaki soğukluğu gidermek için bir an önce bir heyetin Alevi Kürt bölgelerine gönderilmesini önerdim. (Çünkü yapılacak herhangi bir örgütlenmenin ardından başlayacak hareketin, Alevi Kürt bölgelerinde yürütülmesinde, Sünni Kürtler'in ilgisiz kalacağı ve Sünni Kürt bölgelerinde çıkacak milli kurtuluş hareketlerinde ise Alevi Kürtler'in ilgisiz kalacağı hatıra gelebilir. Ve Türk hükümeti kuvvetleri de bu ayrılıştan istifade eder) yolundaki savunmam genel kurul heyetince şiddetle reddedilmişti. Maalesef Kürdistan'da gerçekleşen isyanlarda, nitekim Sünni Kürt isyanlarında Alevi Kürtler alakadar olmadılar ve Alevi Kürt isyanlarında ise Sünni Kürtler kesinlikle alakadar olmadılar. Ve bu suretle her iki mıntıka isyanları da Türk hükümeti lehine sonuçlanmış oldu."(9)

Koçgiri İsyanı'na giden süreç

Bilindiği gibi, Türkçü İttihad ve Terakki yönetimi, genişleme uğruna Alman militarizmiyle I. Dünya Savaşı'na girmiş, savaş sonunda yenilgiye uğramış ve bunun üzerine toprakları galip devletlerce işgal edilmişti. Bu yenilgi İttihad ve Terakki hareketini alabildiğine geriletmiş, oluşan boşluğu bu Türkçü harekete muhalif diğer Osmanlı partileri doldurur. 1908- 1920 yılları arasında 20 dolayında demokratik Kürt örgütü kurulmuş ve bunlar 15 dolayında dergi ve gazete çıkarmaktaydılar. Bu örgütlenmeler arasında siyasi partiler bulunduğu gibi, Kürdistan Teali Cemiyeti gibi yaygın kitle örgütlenmeleri de bulunuyordu.

İşte, Osmanlı'nın bu yenilgisi ve işgalinden sonra, başta iktidara geçen Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmak üzere, kimi Osmanlı siyasi partileri Kürtler'le ittifaka başlıyorlardı. Sözelimi o zaman Selamet-i Osmaniye Fırkası adında bir parti doğrudan kendi programına, Kürdistan'a muhtariyet verilmesini öngören bir hüküm koyuyor. Öte yandan, Osmanlı İla-yı Vatan Cemiyeti adında yaygın örgütlenmelerden biri, yine Kürtler'e özerklik öngören bir hükmü doğrudan kendi programına koyuyordu. Daha da önemlisi, yine İttihad ve Terakki'den sonra ikinci büyük güç olup iktidara geçen Hürriyet ve İtilaf Fırkası doğrudan Kürdistan Teali Cemiyeti ile ilişkiye geçerek, Kürtler'e özerklik verilmesi temelinde bir anlaşma yapıyordu. Kürdistan Teali Cemiyeti ile Ferid Paşa kabinesi arasında imzalanan bu anlaşmada aynen şöyle deniyor:

Bu aşamada, Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri arasında Dersim'den şu ünlü şahsiyetler de bulunmaktadır: Vet. Dr. Colikzade M. Nuri Dersimi, Eczacı Sarioğlu Hüseyin Hüsnü Bey, Miralay Dersimli Halil Bey, Dersimli Tıssiye Öğrencisi Necib Sarı Saltıklı, Dersimli Halil Bey, Koçgirili Alîşer Efendi, Koçgirili Alişan Bey, Koçgirili Haydar Bey. Kürdistan Teali Cemiyeti'nde dile getirilen kuşkulara ve tartışmalara rağmen, Cemiyet yöneticilerinin aracılığıyla Dersim bölgesinde askeri veteriner doktor olarak görevlendirilip, Koçgiri Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin organizasyonuna doğrudan katılan Nuri Dersimi, 1952 yılında yayımlanan ünlü eserinde bile Koçgirili üyelerin isimlerini açıkça vermekten imtina ederken, Dersim katliamını yöneten Jandarma Albayı Nazmi Sevgen, bu isimleri açıkça ifade eder.

Dersim ile Osmanlı hiç barışık olmadı

Aslında, etnik ve inançsal kimliğiyle Dersim toplumunun hiç bir dönem Osmanlı yönetimleriyle bütünüyle barışık yaşadığı söylenemez. Bu gerçeklik, Jandarma Genel Komutanlığı'nca 1933/34 yıllarında basıldığını sandığımız gizli Dersim raporunda da yansımaları bulur. Raporda şöyle deniyor: "Aleviliğin en kötü ve tefrika değer cephesi Türklük'le aralarındaki derin uçurumdur. Bu uçurum, Kızılbaşlık itikadıdır. Kızılbaş, Sünni Müslüman'ı sevmez, bir kin besler, onun ezelden düşmanıdır... Bu, o kadar ileri gitmiştir ki Kızılbaş, Türk ile Sünni ve Kürt ile Kızılbaş kelimesini aynı telâkki eder." (10) Aynı Rapor'un bir başka yerindeyse, adeta hayıflanılarak şöyle denmektedir: "Eğer Yavuz'un garazı Dersim'in yalçın dağları içine girebilmiş olsaydı, herhalde Dersim'i de bugün maddi ve manevi başka bir yol üzerinde görürdük". Oysa, Dersim toplumu, ülke yönetiminde herhangi bir yenileşme ve özgürleşme hareketi olduğunda onun peşinde koşmaktan geri durmamıştır. Islahat (Yenileşme) Fermanı'nın yayımlanmasından sonra, bizzat Seyid Rıza'nın babası Seyid İbrahim'in öncülüğünde Ermeni komşularıyla birlikte İstanbul Hükümeti nezdinde yaptıkları girişim bunu gösterdiği gibi; 1908 Meşrutiyet Devrimi sonrasında Dersim içlerinden Harput'un merkezine doğru binlerce kişinin bayrak, flama ve silahlarıyla yaptıkları dayanışma gösterisi de, bunu açıkça göstermektedir.

"Programında esasen mahalli yönetim biçimini kabul eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası Genel Merkezi ile Kürdistan Cemiyeti arasında, aşağıdaki madde üzerinde tam anlaşma sağlanarak, her iki taraf Tanrı'nın yardımına dayanarak ülkenin kurtuluşu ve halifeliğin haklarının korunması için ortak çalışmaya söz verirler.

Madde: Çoğunlukla Kürt halkının oturduğu memleketler siyaset olarak İslâm halifeliğine ve Osmanlı saltanatına bağlı olmak şartıyla, toplam halkın çoğunluğu tarafından seçilecek bir Emir'in başkanlığı altında özerk yönetime sahip olacaktır. 20 Aralık 1918

Komitenin amaçları

Milli Kurtuluş İçin Ermeni ve Kürt Komitesi'nin amaçları şunlardır;

1- Türk işgalcilerine karşı her alanda savaşmak;

2- Dersim'de Ermeniler'le Kürtler'den Xol (Hol ya da ğol) adlı silahlı saldırı birlikleri kurmak,

3- Yaşları 18 ile 30 arasındaki Ermeniler'le Kürtler, Xol birliklerine katılabileceklerdi.

4- Katılacakların, aynı zamanda Xol komutanlığıyla beş kişilik komite tarafından seçilmiş olmaları gerekiyordu.

5- Her Xol birliği 25-50 kişiden oluşacaktı.

6- Xol komutanı, yaşı 30'a varmış ve savaşta beş kez kahramanlık göstermiş insanlar arasından seçilebilecekti.

7- Xol'un resmi dili Zazaca (Dimilkî) olacak ve ancak Kürtçe bilen Ermeniler Xol üyeliğine seçilebileceklerdi.

8- Xol'un yeri, eylem ve sırları hakkında düşmana bilgi veren üyeler komutanlık tarafından kurşuna dizileceklerdi.

9- Xol'un Komite'yle ilişkilerini ancak bir kişi bilecekti. Xol komutanı, eylemlerine ilişkin bilgileri ancak Komite tarafından atanmış olan bu kişi aracılığıyla Komite'ye iletebilecekti.

10- Komite ya da Xol'a üye olanlar, bir çoban gibi faaliyetlerini yürütecek, Dersim ve Balaban'ın (Balaban Aşireti'nin yerleşik olduğu alanlar Harput ve Erzincan bölgelerindedir MB) her yöresinden, olup bitenlerden haberdar olacaktı.

11- Komite, iç yönetimlerini koruyan Yukarı Dersim aşiret reisleriyle ilişkilerini geliştirecek, Xol'un eylemleri ve Türk askerlerinin yaptıklarıyla ilgili olarak onları sürekli bilgilendirecekti.

12- Haçik Minasyon (Başkan), Halçêns Sêko (Dersim'in temsilcisi) ve Atom Grigor Karapetyan (Sekreter), Komite'nin başkanlık divanına seçildiler. Başkanlık Divanı, Xol Komutanlığına emir verme ve olağanüstü durumlarda Komite'nin yerine toplanma yetkisine sahipti.

'Özgürlük' şiarıyla ilan edilen Meşrutiyet Devrimi sonrasında Dersim'de bulunan Amerikalı gezgin Henry Riggs, bu gerçekliği şöyle ifade etmektedir: "1908 Devrimi'nin ülkeye Anayasal bir hükümet getirmesinden sonra, Jöntürkler, Dersim aşiretleriyle bazı taktiklerle yeni ilişkiler kurmaya çalıştılar. Öğretmenler ve siyasi liderler Dersim'e gönderildiler. Yeni özgürlüğün onların da olduğunu, onu paylaşabileceklerini onlara anlatmaya çalıştılar. Bir Kürt siyasi kulübü kuruldu. Vakti gelince bu örgütün mensupları büyük bir bağlılık töreni düzenledi. Binlercesi, uçuşan bayrakları ve omuzlarında tüfekleriyle Harput'un merkezine doğru yeni hükümete bağlılıklarını bildirmek için yürüdüler. Bu insanlar için, artık tüm Türkiye'deki ırklara olduğu gibi kendilerine de yeni bir gün doğuyordu." (11)

Burada, dikkati çeken hususlardan biri, bölgede bir Kürt siyasi kulübü'nün kurulmuş olması; diğeriyle özellikle bu kulüp üyelerinin destek gösterisi düzenlemiş olmalarıdır. 1911 Yılında yayımlanan Rusça bir başka Rapor'da da, Dersim'e ilişkin şu durum değerlendirmesi yapılmaktadır: "Daha önce ve 1909 yılında Dersim'e Türkler tarafından büyük askeri seferler yapılmış olmasına karşın, şimdi Dersim Kızılbaşlarını yatışmış saymak mümkün değildir. (...) şimdi Dersim'de durum sakin görünmektedir; fakat Türkler her zaman Kızılbaşlar'a nefret ve düşmanlıkla yaklaşmakta, Kızılbaşlar da aynı şekilde cevap vermektedir. Bunun sonucunda Türkler, şimdiye dek Dersim'i güvenli bir şekilde geçememektedir. Kürtler ve bölge Hıristiyan halkı arasındaki ilişkiler genelde dostçadır. Daha önce olduğu gibi, Dersim Kürtleri bölge Türk yönetiminden hoşnut değildir ve Hükümetin hiç bir vaadine inanmamaktadırlar." (12)

Buradaki iki belirleme önemlidir. Biri, Dersim toplumunun deneyimleri sonucu Osmanlı/Türk hükümetlerine güvenmemesi; ikincisi ise Kızılbaş Kürtler ile Hristiyan Ermeniler'in dostane ilişkiler içinde olmalarıdır. Her iki olgunun da tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri vardır. Gerçekten de, 1908 Devrimi'nden hemen sonra bile Dersim'i dize getirme amacıyla bölgeye askeri hareket düzenlenmiş ve bu askeri birlikler içinde Hamidiye Alayları da görev almıştır. Üstelik bu birlikler, halka zulüm uygulamakta normal ordu birliklerinden hiç de geri kalmamışlardır.

Ermeni Kürt dostluğu devletin belgelerinde

Dersim'deki Kızılbaş Kürtler'le bölge Ermeniler'i arasındaki ilişkilere gelince. Açık ve gizli belgelerin de ortaya koyduğu gibi; bu iki topluluk arasındaki ilişkiler her zaman diğer topluluklarla olan ilişkilerden daha iyi olmuştur. Bu dostane ilişkiler devletin gizli belgelerine de yansımıştır. Sözcüme, bizzat M. Kemal tarafından 1925'ten sonra Şark İlleri Asayiş Müşavirliği'ne atanan Prof. Hasan Reşit Tankut, o tarihten sonra hazırladığı çeşitli etno-politik inceleme raporlarında, bu yakınlığa sıklıkla vurgu yapar: "Dersim Alevileri Ermeniler'i çok severler. Vatana ihanet etmiş, Türk kanunlarına topluca karşı koymuş âsi Ermeniler, Dersim'de bir ana kucağı bulmuştu. Bu Ermeniler, Rus ordusu Dersim dağlarına dayandığı zamana kadar esirgendiler ve sonra Rus ordusuna katıldılar ve gittiler. Bugün bile Dersim'de bir Dersimli kadar serbest ve mutlu yaşayan Ermeniler vardır." (13)

Tankut, gerek 1930'larda hazırlayıp yayımlayamadığı gizli "Zazalar" araştırmasında, gerekse 1960 Askeri Darbesi sonrasında hazırlayıp yönetime verdiği Kürdistan'a ilişkin Etno-Politik İnceleme Raporu'nda; ilginç bir anekdot aktarır. Kendisi, 1913'te Mülkiye Mektebi'ni bitirerek Sivas Vilayeti emrine verilmiştir. Hafik'in bir Alevi köyünde gecelediğinde, "Din ve âdetçe Dersim'e bağlı olan Koçgiri dedelerinden biri" ile karşılaşır. Wilson ilkeleri çevresinde, Ermeniler'in statüsünün belirlenmesi ve kendilerine özerklik verilmesi için bir plebisit yapılması öngörülmektedir. Tankut, yöredeki Kızılbaş Kürtler'in eğilimlerini öğrenmek ister. Koçgirili pirin cevabı açık ve nettir: "Ermeniler'le kan ve gövde biriz, aramızda din farkı soğan zarı kadar incedir. Aliyullah, bizi hak dine çevirmiş de onun için Hristiyan Ermeniler'den ayrılmışız." (Bkz. Age,s. 472)

Tankut, bu cevap karşısında şaşkına döner ve daha sonra şöyle der: "Bereket versin Birinci Cihan Savaşı patladı da bu uğursuz projenin uygulanması o zaman için mümkün olmadı. Yoksa o illerde Aleviler'in hiç olmazsa önemli bir kısmı Ermeniler'den yana oy verecekti." (age,s. 219)

Tankut, raporun bir yerinde de, "Zaza- Koçgiri İsyanı'nın kahramanlarını Dersim'deki seyyidler koltukluyordu ve oralarda olan bitenlerin yankıları Munzur Dağı'nda büyüyor, dalgalanıyor ve gönül duygusu yürek çarpıntısı halinde çalkalanıp duruyordu" sözleriyle de, Dersim- Koçgiri birlikteliğine başka bir cepheden vurgu yapıyordu...

Koçgiri İsyanı'nın ideologu ve önderlerinden Alîşêr

Alîşêr'in, gerek Koçgiri gerekse Dersim olaylarındaki önemli işlevi, gerek Kürt kaynaklarında, gerekse Türk kaynaklarında açıkça ortaya çıkmaktadır. O, çok yönlü olarak bu hareketlerde rol oynamıştır. Bir kez, daha 19. yüzyılın ikinci yarısında Dersim hareketine yön veren Seyid İbrahim'in oğlu Seyid Rıza ile yakın bir ilişki ve diyalog içerisindedir. İkincisi; Türk kaynakları salt ticaret amacıyla ilişkilendirse bile, olayların içinde yaşayan Dr. Nuri Dersimi'nin de belirttiği gibi, "Alîşêr, daha 1914 Dünya Savaşı'nda, Kürdistan'ın özgürlüğünü sağlamak amacıyla, Erzincan'a kadar gelmiş bulunan Rus Ordusu'na katılmış; Koçgiri, Sivas, Malatya ve Dersim bölgelerinin Kürt temsilcisi sıfatıyla, Rusya koruması altında özerk bir Kürdistan yönetimi kurulması için çalışmıştır." (14)

Yine, Alîşêr'in I. Dünya Savaşı sonlarında, yönetimindeki birliklerle Ovacık'ı basarak, burada bir Kürt yönetimi kurduğunu görüyoruz. Osmanlı yönetimi, bu hareketi bastırma görevini, o tarihlerde Hamidiye Alay Komutanı, daha sonra Kürt ulusal hareketinin önderlerinden biri olarak gördüğümüz Cibranlı Halit'e verir. N. Dersimi, bunun tutumuna ilişkin ilginç notlar aktarır. Bu arada, Alîşêr'in, 1918 yılında Ermeni lideri Murat Paşa ile Kürdistan'ı ve Ermenistan'ı ilgilendiren konularda görüşmeler yaptığı, ancak sınırlar ve Kürdistan'ın statüsü gibi konularda anlaşmaya varamadığı görülüyor. (15) İşte, tam böylesi bir ortamda Koçgiri başkaldırısı patlak verir. 1915'teki Ermeni katliamıyla, Ermeni sorunu görünüşte çözülmüş; ancak Kürt sorunu tüm yakıcılığı ve karmaşıklığıyla devam etmektedir.

Zayıf zamanlarda Türklere darbe vurmak Kürtlere yakışmıyor

Kürt örgütleri içindeki gençlik kesimi ile Bedirhanlar öncülüğündeki Kürt Teşkilat-ı İctimaiye Cemiyeti bağımsızlık düşüncesini savunmakta; Seyid Abdülkadir liderliğindeki Kürdistan Teali Cemiyeti bu düşünceye karşı çıkarak, "Türkler'in bu düşkün zamanında onlara darbe vurulmasının Kürtlük şiarına yakışmadığını" ileri sürerek, zaten Osmanlı Hükümeti'nin Kürdistan'a muhtariyet vermeyi kabul ettiğinden hareketle, beklenilmesini öneriyordu. Dersim ve Koçgirililer, bu ikilem içinde başkaldırmışlardı. Bir yandan, Kürt Teali Cemiyeti ile İstanbul Hükümeti arasında yapılan gizli anlaşmada öngörülen statüyü talep ederken; bir yandan Sevr Antlaşması'nın 62/64. maddelerinde öngörülen "özerklik" statüsünü gündeme getiriyor, öte yandan Koçgirililer'in yoğun olarak yaşadıkları Zara, Koçgiri, Divriği, Refahiye, Kuruçay ve Kemah kazalarının bağlı bulunacağı bir vilayet oluşturulması ve yönetimine yerli Kürtler'den birinin atanması isteniyor ve tüm bu öngörü ve talepler, hem Kürt aydınlarının anılarına hem de resmi Türk kalemşörlерinin makalelerine yansıyor.

Hem de, Kürt taleplerini içeren bu muhtıralar, çoğunlukla hareketin doğrudan ortasında yer alan Nuri Dersimi gibi aydınların ve Alîşêr gibi lider-şair halk önderlerinin kaleminden çıkmıştı. Daha önce bu konularda Kürt cephesinden ilk bilgileri veren Nuri Dersimi'nin Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatırat' ını (Ank. 1992) ve Kadri Cemilpaşa'nın Doza Kurdistan adlı önemli hatıra kitabını notlayarak yayımlamış (Ank. 1992) ve Dersim katliamında bizzat bulunmuş Jand. Alb. Nazmi Sevgen ile olayların içinde bizzat bulunmuş muhbir- gazeteci/yazar Niyazi Ahmed Banoğlu'nun konuya ilişkin yazı dizilerini ilk bilince çıkarmış bir araştırmacı olarak bizim bu noktada yapmak istediğimiz; gerek Koçgiri, gerekse Dersim hareketlerinin yeniden bir irdelemesini yapmak değil; Evin Çiçek'in deyişle "edebiyatçı, öğrenci yetiştiren sanatçı, diplomat, askeri örgütleyici, önder-aydın" kimliğiyle Alîşêr ve eşi Zarîfe'in hareket içindeki kimliği üzerinde durmaktır. Kaldı ki, resmi kalemşörlер bile onu "Dersim erkân-ı harbî ve milli şairi" olarak nitelendirmektedirler.

Savaş ve sanatı birlikte işleyen insan

Koçgiri Ulusal Kurtuluş Hareketi üstüne kapsamlı bir çalışma yapmış olan Evin Çiçek, bir çift olmaktan öte birer "yoldaş" olan ve birbirlerine "heval" ve "hevalê" olarak hitap eden bu ikiliyi kısaca şöyle tanıtmaktadır: "Sanatı ve savaşı birlikte işleyen insan Alîşêr ve bugün de yaşamıyla Kürt kadınınca örnek alınan Zarîfe Hanım, 1882'de Azgêr köyünde dünyaya geliyor. Hesenanlar'dandır. Sivas'ta öğrenim görüyor. Bir süre Mustafa Paşa'nın kâtipliğini yapıyor. Kâtipliğinden dolayı Koçgiri'deki aşiretler arasında tanınan, sevilen bir insan oluyor. Otorite sahibidir. Koçgiri ve Dersim aşiretleri arasında birlik oluşturur. Akrabası olan Zarîfe ile evlenir. Kürt dili üzerinde çalışması olmuş. Beyitleri ve sazı ile halk arasında birliği ve ülke sevgisini işler." (16)

Şimdi, Dersim katliamı aşamasında Alîşêr ve eşi Zarîfe'yi maşaları yoluyla katlettiren, Alîşêr'in kesik başının resmini çekip, birçok resimle birlikte ilk kez yayımlayan ve bir sandık dolusu kitap ve defterine elkoyarak Genelkurmay'a gönderen Jnd. Alb. Nazmi Sevgen'in, onların katlinden

13 yıl sonraki anlatımından izliyoruz (Biz, konunun rahat izlenebilmesi ve doğru algılanması için, ara başlıklarla besleyecek, kimi kelimeleri günümüz Türkçesine uyarlayacak ve kimi açıklayıcı notlara yer vereceğiz):

Birinci Dünya Savaşı'nda

“Alîşêr, 9 Temmuz 1937’de öldüğü zaman tahminen 55 yaşlarında idi. Alîşêr’i ilk defa siyaset ve kötülük alanında, Koçgiri Aşiret Reisi Musafa Paşa’nın kâtibi olarak görüyoruz. Dersim bölgesinde tanınması, Birinci Dünya Savaşı’nda Erzincan’da Ruslar’la iş yaptığı zamana rastlar. Erzincan’da Ruslar’ın et müteahhidi olarak ortaya çıkan Alîşêr, Rus komutanlığından, orduya sığır almak üzere yediyüz Türk altını, yanına da bir manga kadar Rus askeri ve on beygir almış, Munzur Dağları’nı aştıktan sonra Ruslar’ın elinden hayvanlarını alıp ve askerlerden de üçünü esir ederek Dersim’e yürümüştür. Bu olay, esasen Türk düşmanı olan Erzincan’daki Rus komutanı Lahof’un büsbütün Türkler’e karşı harekete geçmesine sebep olmuştur.” Oysa, yukarda da vurgulandığı gibi, bu görüşme salt bir ticaret görüşmesi değil, aynı zamanda politik ve diplomatik görüşmedir.

Dersim’de ve Koçgiri’de

“Alîşêr, Dersim’e geldikten sonra Ovacık’taki milis alayının kâtibi olmuş, alayın Ruslar’ı önlemek üzere Munzur Dağı bölgesine hareketinde beraberinde gitmiş, bir süre de Sebil Baba Dağı’nda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Koçgiri’ye dönen Alîşêr, eski görevi olan Koçgiri Aşireti Reisi Mustafa Paşa’nın oğlu Alışan Bey’in kâtipliğini yürütmüştür. İşte Alîşêr’i burada, memleket ve devlet aleyhindeki hareketlerin başında bir beyin adamı olarak görmek üzereyiz. Alîşêr’i, Koçgiri Aşireti Reisi Mustafa Paşa, kendisinde bazı yetenekler görerek yetiştirmiş, onu özellikle sık sık Dersim’e göndererek, Dersim aşiretleri üzerinde etkili ve faal olmasını sağlamıştır.

Alîşêr’in kişiliği

Alîşêr; zeki, karıştıracı ve cesurdur. Çok güzel Türkçe okur, yazar. Dersim’de elimize geçmiş birçok siyasi ve yergi şiirleri vardır. Kendisine bu bölgenin kurtarıcısı süsünü vermiş, daima öyle görünmek istemiştir. Onda Kürdlük fikir ve emelleri (bilinci ve hedefleri) de vardır. İşte, bu fikir ve emellerdir ki, Büyük Savaşın ardından imzalanan silah bırakışması üzerine Alîşêr’i, bütün kirli ve karıştıracı amaçlarıyla ortaya çıkarmıştır.” Alîşêr, çok güzel Türkçe okuyup yazdığı gibi, Kürtçe de okuyup yazmaktadır. Hatta, Kürtçe yazdığı kimi şiirlerini, bölgede Kürtçe bilmeyenlerin de rahat anlaması için Türkçe’ye çevirmiştir. Çünkü bölgede, özellikle Sivas- Malatya hattında çoğu Alevi Kürt kökenli topluluklar, hayvancılığı bırakıp tarım için erken yerleşime geçtikleri için, Kürtçe’yi unutup Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Bu durum, bölgeyi gezen 19. yüzyıl gezginlerinin de dikkatinden kaçmamıştır.

Sevr Antlaşması ve Dersim Kürtleri

Sevr Antlaşması’na, Kürtler’in çoğunlukta oldukları yerlere “özerk” yönetim verileceği doğrultusunda bir madde konulmuş olması Kürtler’i ümitlere düşürmüştü. Bu sırada, Koçgirili Mustafa Paşa’nın oğlu Haydar Bey İstanbul’a giderek Kürd Teali Cemiyeti’ne girmiş, Koçgiri’ye dönüşünde Ümraniye’de örgütün bir şubesini açmıştı. Şubenin başkanlığını da yürüten Haydar Bey, Dersim’deki aşiret reisleriyle diğer seçkin kimseleri, Koçgiri’nin ileri gelenlerini derneğe kaydetmiş; Kürt isteklerine ilişkin eserlerle birlikte, örgütün yayın organı olan Kürtçe Jin gazetesini de getirterek, işe bu noktadan hız vermişti. İyi bilmek gerekir ki, Haydar Bey bu işleri yapacak, başarabilecek bir adam değildir. Perdenin arkasında Alîşêr vardır; asıl etkin ve yönlendirici olan odur.”

Dersim’de çalışmalar

“Nihayet Alîşêr’i, 1920 yılı Mart’ında, gerçek siyasi kimliğiyle Dersim’de Ovacık ve Hozat’ta halkı harekete geçirici konuşmalar yaparken görüyoruz. Yanında Refahiye’nin Şadilli aşireti reisi Paşa Bey ve arkadaşları vardır. Alîşêr, bu cüreti Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Abdülkadir’den almıştır. Çünkü Dersim’e gelmeden bir süre önce, Koçgiri’nin Armudan köyünden Mıgırdıç isminde bir Ermeni’yi özel olarak İstanbul’a göndermiş, bu yolla Seyid Abdülkadir’den talimat almıştır.”

Doğan Munzuroğlu, Alîşêr’in ve Zarîfe’nin anısına adadığı, “Dağlara Şecere Yazan Adam” konulu yazısında; Alîşêr’in eşi Zerife ile birlikte bu aşamada yaptığı çalışmaları mahalli anlatımlara dayanarak aktarır ve ilginç anekdotlar verir: “Öndeki atın üstünde Alîşêr’in yeğeni vardı. Uzun boylu, güzel giyimli biriydi. 40 yaşlarındaydı. Belindeki tabanca dışında silahı yoktu. İkinci atlı Zarîfe’ydi, çapraz silahlıydı. Omuzunda mavzer vardı. Geleneksel kıyafetli, uzun boylu, güzel bir kadındı. Yüzü yuvarlak, gözleri büyüktü. Üçüncü atlı Alîşêr’di. Orta boylu, hafif sarı sakallı, güler yüzlü, kendine güvenen ama alçak gönüllü bir edası vardı.” (17)

Bu çalışmalar sırasında, Alîşêr, beş yıl sonra idam edilecek olan Dersim mebusu Hasan Hayrı Bey’le de karşıkarşıya gelir ve şunları söyler:

“Ağalar, demir tavında dövülür. Osmanlı hanedanlığından birçok milli devlet çıktı. Çağ milli ayaklanmalar çağıdır. Kürtler milli benliğe sahip değil de Türkler çok mu sahip? Allah’ın izni keremiyle, biz de akıllı davranırsak bağımsız bir devlet olarak çıkarız. Siyasette acımak yoktur, akıl vardır. Biz kimseden birşey almıyoruz, her milletin hak telakki ettiğini talep ediyoruz. Hasan Hayrı Efendinin söylediği belki başka bir toplum için doğrudur. Ama İttihad ve Terakki’nin mirasçılarıyla çuvala girilmez. Hayrı Efendi’nin Cumhuriyet’e bunca hizmetinden sonra korkarım ki benim gibi bir âsiyle Hayrı Efendi’nin sonu aynı olsun. Bunlar için en iyi Kürt, ölü Kürt’tür...” (agy)

Anlatımlara göre, bu görüşmede, Alîşêr dışında, eşi ve yoldaşı Zarîfe, Baytar Nuri, Feratu aşiretinden Cemşi, Axuçan aşiretinden bir pir ve Hasan Hayrı Bey vardır. Görüşmenin bitiminde, Zarîfe’nin Alîşêr’e dönerek şunları söylediği ve görüşmeyi noktaladığı aktarılır:

“Havalêmin; anlaşılın o ki hepimizin kendi doğruları var. Belli ki herkes kendi yolunda yürüyecektir. Dileğim o ki, ileride karşılaşacağımız yer Dersim’in selameti olsun. Biz kendi yolumuzu yürüyelim. Kanımca bu müzakerenin devamında bir fayda yoktur. Gelecek, erken davrananın olacaktır. Bizim daha çok yürüyecek yolumuz var, kalk gidelim.” (agy)

“Alîşêr, Dersim’deki konuşmalarını Türkçe yapmıştır. Dersimliler ve Koçgirililer (Zazaca) konuşurlar. Fakat aralarında lehçe farkı vardır. Bu sebeple Koçgirili Zaza, Dersimli Zaza’nın söylediğini anlayamaz. Alîşêr, Kürtçe de yazmış, şiirler söylemiştir. Bunlar da aynı sebeple Dersim’de yer tutmamış, okunamamış, bellenenemiştir. Bunun içindir ki, Alîşêr’in düşünsel çalışmaları Dersim’i çorak bulmuştur.” Nazmi Sevgen’in söylediklerinde kuşkusuz birçok yanlış var. Bir kez Dersim’in ve Koçgiri’nin tümünde Zazaca konuşulduğu doğru olmadığı gibi; eyalet bazında alındığında Kurmanci konuşanların sayısı belki daha da fazladır. Koçgiri’de de ağırlıkla Kurmanci konuşulmaktadır ve Alîşêr de şiirlerini Türkçe ve Kurmanci lehçesinde yazmıştır. Dersim katliamının resmi tanıkları niteliğindeki Nazmi Sevgen, Hasan Reşit Tankut ve Niyazi Ahmet Banoğlu gibi kalemşörler, Kürt dili ve lehçeleri üzerinde de rahatlıkla fikir yürütmektedirler. Hele Tankut’un, 1960 İhtilali sonrasındaki bir gizli raporda dile getirdiği şu görüş gerçekten ilginç değil mi?

“Bugünkü Türkiye topraklarındaki Kürt topluluğunda, birbirine ayrı iki unsur vardır:

1- Kurmanç,

2- Zaza... Zazalar'ın bir kısmı da her ikisine de zıt olan Dersimli Aleviler'dir." (18)

Diplomatik çalışmalar

"Alîşêr, kışkırtıcı sözleriyle Ovacık ve Hozat'ta beklediği ilgi ve eğilimi bulamamıştır. Dersim denizinde fırtına, ancak kendi reislerinin işaretiyle kopar. Zaten Dersimliler daha önce, büyük devletlere telgraf çekerek Osmanlı Hükümetinden ayrılmak istemediklerini bildirmişlerdi. Alîşêr, buna da bir sebep bulmakta gecikmedi. Denildi ki, Osmanlı memurlarının etkisiyle, Dersimliler gerçek amaçlarını ortaya koyamamışlardır. Amaçları, bağımsız Kürdistan Hükümetine katılmak ve onun özünü teşkil etmektir. Alîşêr tarafından bu doğrultuda hazırlanan muhtıra, Kürd Teali Cemiyeti aracılığıyla büyük devletlere gönderildi. Ne garip tecellidir ki, bu sırada Koçgiri aşireti reislerinden Alişan Bey, Refahiye kaymakamlığı vekaletinde bulunuyor, kardeşi Haydar Bey'in ve özellikle Alîşêr'in siyasi çalışmalarından sanki habersiz, onlarla tamamen ilgisiz bulunuyordu."

İsyan düşüncesi genişliyor

"Alîşêr'in Dersim'de ektiği ayrılık tohumları bu sırada filiz vermeğe, etkisini göstermeye başladı. Sözgelimi, Ovacık kazasının Tarpazin nahiyesi eski müdürü Mustafa Ağa, Kemah köylerine gelerek asker toplanmasına Padişah'ın emri olmadığını, Dersimliler'in asker vermeyeceklerini, Kemahlılar'ın da vermemelerini tenbih etti ve bunu gerçekleştirmeye çalıştı. Artık isyan düşüncesi genişlemişti."

Batı Dersim'e öğüt heyeti

"Elazığ Vilayetinden, Batı Dersim aşiretlerine bir öğüt heyeti gönderildi. Heyetin gidişini, bir zayıflık göstergesi sayan Şeyh Hasanlı ağaları, giden heyete karşı çok soğuk davrandılar ve şu yolda cevap verdiler: (Sevr Antlaşması gereğince Elazığ, Diyarbakir, Bitlis, Van vilayetlerinde bağımsız bir Kürdistan kurulması gerekiyor. Bu kurulmalıdır. Aksi takdirde bu hakkı silah kuvvetiyle alacağız.) dediler. Birkaç bin Dersimli'nin Sivas Vilayetine hücum ve orayı işgalden sonra Ankara üzerine yürüyeceklerini ifşa eylediler. (Siz Ermeniler'e yaptınız, biz de size yapıyoruz. Dersim aşiretleri geliyor. Sivas'ı işgal edeceğiz ve sonra Ankara'ya gidip milli hükümeti – buna Kongre diyorlardı- devireceğiz) dediler."

Alîşêr'in Dersim'e geçişi

"Koçgiri olayının başlangıcında Alîşêr de, efendisi Alişan Bey gibi yine Dersim'e geldi. Çünkü Koçgiri hazırды. Koçgiri ile birlikte Dersim'i de hazırlamak ve ortaklaşa harekete geçmek gerekiyordu... Nihayet Alîşêr, amacına ulaşmış ve isyancıların üstünlüğüyle sonuçlanan olaylar zinciri birbirini izliyordu... Tüm bu olup bitenlerin gerçek sorumlusu ve yöneticisi Alîşêr'dir... Nihayet mevcudu 500'ü bulan ve Alîşêr'in komutasında bulunan milis kuvvetlerini, 14 Mart 1921'de Ümraniye'ye yürürken görüyoruz. Alîşêr'in peşine takılanlar Dersim'in yardımcı kuvvetleri, Koçgiri'nin merkezine doğru yaklaşmaktadır. Dikkat çekicidir ki, isyancıların Büyük Millet Meclisi'ne çektikleri telgrafta Alîşêr'in de imzası vardır. Kendisine çok cazip bir sıfat eklemiştir: Sâdattan Alîşêr. Telgraf Alîşêr'in kaleminden çıkmıştır. Böyle siyasi ve anlamlı yazılarda yeteneği vardır."

Seyid Rıza'nın yanında

"Nihayet Devlet, 24 Nisan 1921'de Koçgiri olayını yerinde söndürmüş, Alîşêr de kendisini kurtararak Dersim'e sığınmıştı. Dersim'e kaçış tarihi olan Nisan- 1921'den ölüm tarihi olan 9 Temmuz 1937 tarihine kadar, onaltı yıl boyunca hiç bir siyasi faaliyette bulunmamış, fakat o tarihten itibaren, sonradan idam edilen Seyid Rıza'nın yanından ayrılmamıştır. Bu nedenle, onu

yine maskelenmiş olarak Seyid Rıza'nın arkasında görüyoruz. Bu sırada fırsat buldukça, gizli den gizliye halkı yönlendirmekten ve eğitmekten geri durmamıştır. Alişer'in, içinde (Aslanlar yurdudur tilkiler girmez/ Gerçekler sırrıdır akıllar ermez/ Evliya gülüdür zalimler dermez/ Ona bağlıdır yolu Dersim'in) yolundaki sözleri; bu tür resmi ideoloji mensuplarının yazı dizilerinde suç kanıtı olarak gösterilir. Bu ve benzeri şiirleri suç kanıtı gibi gösteren bir başka yazı dizisi de, Niyazi Ahmet Banoğlu'nundur. Dersim katliamı sırasında bölgeye "gazeteci" olarak giden Banoğlu, Sevgen'den bir yıl sonra 1951 yılında yayımladığı "Dersim İsyanının İçyüzü" başlıklı yazı dizisinde; öncekinden yararlandığı gibi kendisi de kimi katkılarda bulunur.

Katili Zeynel'in anlatımıyla Alişer

Muhbir-gazeteci kimliğiyle, Alişer'i katleden Zeynel ve Rehber'le poz veren bu resmi kalemsör, "Dersim'in Erkânıharbi Alişer'i Öldüren Zeynel Neler Anlattı?" başlıklı bölümde, şunları anlatıyor: "Alişer'in olumsuz çalışmaları yıllarca devam etmiştir. 9 Temmuz 1937 yılında, gene Dersimli bir düşmanın kurşunuyla canveren Alişer, Dersimliler için gerçekten bir kuvvetti. Okuma yazmasından başka müthiş zekasıyla kabileleri birbirine katmak, sonra müstakil bir Dersim kurmak gibi hayallerle binlerce günahsız insanın ölümüne yolaçmış ve hükümeti yıllarca uğraştırmıştı. Alişer'i öldüren Zeynel, Dersim'in tipik bir siması idi. Heykel gibi bir vücudu, yılmaz bir cesareti vardı. Bu haberi alır almaz Zeynel'i aradım. Tam bir Türk tipi olan bu dağ adamı, ilk defa ayna görüyor, ilk defa medeni bir şehre geliyor, elektriği görüyordu.

Zeynel, Alişer'i nasıl öldürdün?.. diye sordum.

Kurşunla vurdum, sonra başını kestim, dedi.

Neden yaptın bu işi?

Fena mı yaptım. Dersim'i kötülükten kurtardım işte...

Zeynel, hükümete yaranmak için değil, muhakkak ki eski bir intikamını almak için yapmıştı fakat sebebini söylemekte bir menfaat görmediği için söylemiyordu."(19)

Yazar, dizinin bir başka bölümünde de, Zeynel Elazığ'a geldiği zaman, yetkililerden izin alarak bir otele götürdüğünü ve kendisiyle görüşüğünü belirterek, onu şöyle tanımlıyor:

"Bakılmaya kıyılmayacak levent bir yapısı vardı. Sıkıttığını avuçları içinde tuzla buz haline getirebilecek olan bu pos bıyıklı, yüzünden kan damlayan Dersimli, hakiki bir Türk tipi idi. Alişer'i öldürmüştü ama Dersimliliğini bırakmıyor ve bir türlü o yaşına kadar bellediği yaşayışından başkasını kabul edemiyordu... Zeynel, pehlivan yapılı, iri fakat güzel cüsseli bir erkek güzeliydi. Kıpkırmızı kanlı yüzü, pos ve gür bıyıklarına rağmen, dünya erkekleri arasında bir yarışma yapılırsa, birinciliği mutlaka Zeynel alırdı." (agy) Yazar, daha sonra, Alişer'i öldürdüğü gün Devlet tarafından kendisine 100 altın verilen bu ihanetçiye, yine de güvenilmediği için daha sonra idam edildiğini ve idam edildiği esnada, kendisinden beklenmeyen ölçüde ufaldığını söylüyor. Yazı dizisinde yer alan ilginç bir anekdot da, Alişer'in kesik başının resmini çeken Albay Nazmi Sevgen'in duyguları. Bilindiği gibi, Alişer ve karısı Zarife, 9 Temmuz 1937 Cuma günü, Kafat köyü yakınlarında barındıkları bir mağarada, Zeynel, Rehber ve Efendi adlı ihanetçiler tarafından öldürülür. Alişer'in başı, Zeynel tarafından kafası kesilerek Alb. Nazmi Sevgen'e teslim edilir. Gerisini, bu kesik başın resmini çekip ilk kez yayımlayan Nazmi Sevgen'den dinleyelim: "Alişer'in kesik başının resmini ben aldım. Fakat kesik başın resmini alırken ürperdim, tüylerim diken diken oldu. Günlerce o baş gündüz hayalimde, gece rüyamda yaşadı." (Yeni İnci, Sayı: 44/ 1953) Birçok özelliği olan Alişer'in bir özelliği de, şairane sezisidir. Katledilmesinden 2-3 yıl önce, Dersim'i bekleyen felaketi o diplomatik kimliği ve sanatkarane sezisiyle önceden görmüştür:

O! Yezid'in fikri Dersim'i vura
Silahlar toplanıp çöllere sure
Zâlimler, zannetme bu size kala
İnşallah bir eroğlu meydana gele
Hak yolunda intikam ala...(20)

Bilindiği gibi, Alişêr, bir halk lideri olmasının yanı sıra, Kürtçe ve Türkçe şiir yazan önemli bir halk şairidir. Onun şiirlerinde “azınlık içinde azınlık” statüsündeki Kızılbaş Kürtler'in duygu ve düşüncelerini tüm çarpıcılığıyla görmek mümkündür. Daha, 1930'lu yıllarda İstanbul Konservatuari'nin türkü derlemeleri sırasında onun üç türküsü de taşplak yapılmıştır. Öte yandan, Nazmi Sevgen, onun Dersim'e ilişkin manzum bir destan yazdığını da bildirir...

Dersim/ Koçgiri konusunu işleyen resmi ideologların sıklıkla Alişêr'in şiirlerini saptırdıklarına tanık oluyoruz. Tankut'un, bu türden “Zazalar” araştırmasındaki kimi saptırmalarını, Kürdoloji Belgeleri-I çalışmamızda göstermiştik. Bunun kimi örneklerini, Nazmi Sevgen'in yazılarında da görüyoruz. Bunlardan birine de, Zazalar ve Kızılbaşlar adıyla yayımlanan yazılar toplamında rastlıyoruz. Yazar, başta yiğeni Mustafa Bey olmak üzere yakını kimi insanların, onu 1935 Tunceli Kanunu'nun çıkmasından sonra teslim olmaya ikna etmeye çalıştıklarını bildirdikten sonra, Alişêr'e atfen Dördüncü Umumi Müfettiş, Tunceli Vali ve Komutanı, “Dersim Kasabı” General Abdullah Alpdoğan'a da bir şiir yazdığını iddia etmektedir. Çevrimyazısı sağlıklı yapılmayan ve Alişêr'in şiirsel ve düşünsel dokusuna da pek uymayan şiirin birkaç beytinde şöyle denmektedir:

Cumhuriyet feyzi her yeri sardı
Cumhuriyet nûru zulmeti yardı
Yüksek Başkanımız düşündü yer yer
Abdullah Paşa ki sahib-i tedbir
Bu Dersim Tunceli oldu akibet
Aydınlıklar açtı geçti ol âfet (21)

Alişêr'in eşi, yoldaşı, 'heval'ı Zarîfe

Alişêr'e, tüm yaşamında eşlik eden Zarîfe, dost- düşman tüm gözlemcilerce takdirle karşılanan bir kişiliktir. Nazmi Sevgen; “Alişêr'in karısı Zarîfe de dikkate şayan bir tipdir. Kocasının mücadelesinde bu kadının etkisi çoktur. Kocasına, silahlı olarak her zaman refakat ve eşlik etmiş, sonunda o da kocasıyla birlikte kaçınılmaz sona ermiş, fakat bu anda dahi Vank'lı Efendi adında birisinin canına kıymıştır.” diyerek, dolaylı olarak takdir duygularını dile getirmektedir.(agy)

İkiliyi yakından tanıyan, yakın dostları Nuri Dersimi, onu şöyle değerlendiriyor: “O aslan ki, kendi döneminde okuma- yazma bilen, hem siyasi hem de askeri bir Kürt kıızıydı. Çok sefer Alişêr, bir şey yapmadan önce onun düşüncesini sorar, fikrini alırdı. Ona sormadan karar vermezdi. Zarîfe savaşıydı. Çok sayıda kadın da onunla birlikte savaştılar. Onlar da silahlıydılar. Çarpışmalar başlamadan önce ondan silahlı eğitim aldılar.” (22)

Nuri Dersimi, ünlü eserinde de Kürt kadınının kahramanlığı bağlamında bir örnek olarak ona yer verir: “Zarîfe, kocası gibi Kürt milli davasına bağlı, aynı yüksek gayeleri takip eden, eşsiz bir Kürt kızı olduğunu, hayatında doğrudan isbat etmiştir. Zarîfe, Kürt kadınları arasında milli uyanış için eşsiz bir propagandacı olmuş ve Alîşêr’in milli faaliyetlerinde, onun sağ kolu ve iş arkadaşı olmuştur. Zarîfe, Alîşêr’e daima, Kürtçe’de (arkadaş) anlamına gelen (heval) sözüyle hitap ederdi. Ne yazık ki, fikir ve duygu itibarıyla tam bir birlik olan bu ailenin bir çocuğu olmamıştır. Zarîfe, uzun boylu iri-yarı ve her konuda bir Kürt fizyonomisine sahip, simasında bir erkek cesareti ve yiğitliği okunan, eşsiz bir Kürt kızı idi. Her yıl Dersim’e gider, milli gayeler hakkında nutuklar söyler ve aşiretler arasındaki çelişkileri ciddi bir hâkim gibi hallederdi.” (23)

KAYNAKLAR

1. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC): Türk Tarihinin Anahatları, 1930,s. 258-59
2. Can Dündar- Rıdvan Akar: Ecevit’in Arşivinden Çıkan şok Belge, Milliyet, 22.1.2008
3. Mehmet Bayrak: 18-19 Yüzyıllarda Dersim- Malatya Hattında Alevi Katliamları, Alevilerin Sesi Dergisi, Sayı:114/ 2008
4. Celal Erdönmez: Tanzimat Devrinde Koçgiri Aşireti’ni Islah Çalışmaları, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos-2000, s. 103-104
5. Vet. Dr. M. Nuri Dersimi: Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952,s.61-62
6. Cemşid Mar (Ozan Telli): Koçgiri Destanı, Özge yay. Ank. 1992, s.11-12
7. Karlênê Çaçani: Milli Kurtuluş İçin Ermeni ve Kürt Komitesi (Kürtçe’den çeviren: Murad Ciwan), Hêvi gaz., Sayı:96/ 1998
8. Hans-Lukas Kieser: Osmanlı Anadolu’sunda Aleviler İle Misyonerler Arasındaki Etkileşim, Munzur der. Sayı:13/ 2003,s. 18
9. Vet. Dr. M. Nuri Dersimi: Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine Dair Hatıratım, [Sadeleştirerek, Notlayarak, Resimleyerek Yayına Hazırlayan: M. Bayrak], Özge yay. Ank. 1992, s. 103-104
10. Jandarma Genel Kumandanlığı: Dersim, 1933/ 34 (?)
11. Henry Riggs: Dersim Kürtleri’nin Dini, M. Bayrak’ın “Alevilik ve Kürtler” eseri içinde, Özge yay. 1997,s. 364
12. “Dersim Kızılbaşları”, Aynı yerde,s. 357
13. M. Bayrak: Kürdoloji Belgeleri-I içinde, gizli “Zazalar” araştırması, Özge yay. Ank. 1994, s.472
14. N. Dersimi: Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952,s. 280
15. D. Yıldırım: Koçgiri Hareketi’ni Kürt Teali Cemiyeti Mi Organize Etti?, Kürdistan Press, Aralık- 1991
16. Evin Çiçek: Qoçgiri Ulusal Kurtuluş Hareketi’nin 85. Yıldönümü Vesilesiyle, Kızılbaş dergisi, Şubat- 2008
17. Dersim’de İklim, Aralık- 2006
18. M. Bayrak: Kürdoloji Belgeleri-I, s. 219
19. İnci Dergisi, Sayı:3/ 1951
20. E. Gezik: Alive Kürtler, Kalan yay. Ank. 2000,s. 114
21. Nazmi Sevgen: Zazalar ve Kızılbaşlar, Kalan yay. Ank. 2000,s. 106
22. Evin Çiçek: agy
23. N. Dersimi: Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep, 1952,s. 279
24. Şiirin Türkçesi: “ Dağımızın kızları, narin ve fiyakalı ceylan gibidir; güzel ve rengârenk dağ çiçekleri gibidir, duru ve berrak çeşme gibidir.”

ALİŞÊR EFENDİ

Benden BİR dergisi için ALİŞÊR Efendi'nin portresi istendiğinde memleketim Dersim'deydim. Aklıma takılan ilk soru şuydu, O'nu hangi isimle anacaktım. Çünkü dersimliler kendi dillerinde O'na ARSEL Efendi, Türkçe konuşmalarında ise Alişêr Efendi, kimi yerlerde ise Alişêr Efendi diye anıyorlardı. Ben Ovacık nüfus kaydını esas aşarak ALİŞÊR'i yeğledim.

Yazım önerisi gelir gelmez ilk Alişêr ikonunu hafızama yerleştiren Babaannemin ve Seyit Rıza'nın kâtipliğini ve danışmanlığını da yapan amcam Ağa (Mehmet Ali Polat) 'ın hafızama ettiklerini anımsadım. Tüm Dersim genelinde, ama özellikle ilçem Ovacık'ta efsaneleşen bu büyük insanı binlerce sayfa yazı ve makale yazmış biri olarak neden yazmadığım konusunda kendimi sorguladım. Bu öneriyle bu eksikliğimi giderme fırsatı verdiği için BİR dergisi Yönetimine teşekkür ediyorum.

Daha çocuk yaşlarımda büyüklerimin tanıklıklarından aktardıkları Alişêr Efendi; FILOZOF, şair, besteci, ozan, hekim, edebiyatçı, öğretmen diplomat, askeri bir stratejit ve örgütçü bir halk önderi kimliklerinden hangi birini vurgulayabilirdim ki ...

"Beni, benden değil, başkalarından tanıyın", fenomeninden hareketle O'nu dost ve düşmanlarından tanımak Yönteminin daha doğru olacağına karar verdim. O'nu yakından tanıyan ve birlikte yaşamış, halen hayatta olan insanlarla söyleşilerimin daha objektif olacağı kanısıyla, O'nun hakkında lehinde ve aleyhindeki yazılı kaynaklardan Oluşan araştırmalarımı kronolojik ve metodolojik olarak aktarmayı yeğledim.

Ancak istenen bir portre yazısı olmasına rağmen, Alişêr Efendi'nin Yaşamı halkı ve halkı da öz yaşamı olan bir zat olduğundan, olaylar kişiselliğın önüne geçerek, bir portre çalışmasını aşacak ve bu benim kusurum olmayacaktır. Ne yapalım bu şahsiyetlerin yaşamı ve kişiliği halk mücadelesi olduğundan, başka seçenek de kalmıyor zaten.

Alişêr Efendi'nin 1882'de İmranlı Azgêr (Atlıca) köyünde dünyaya geliyor.

Hesenan'lılardan dır. Sivas'ta Öğrenim görmüştür. Bir süre Mustafa Paşa'nın kâtipliğini, daha sonra da Mustafa Paşa'nın oğulları Haydar Bey ve Alişan Bey'lerin, Refahiye Kaymakamlığında Danışmanlık ve katipliğini yapmıştır. Kâtipliğinden dolayı Koçgiri'deki aşiretler arasında tanınan, sevilen bir insan olmuştur. Alişêr Efendi, Koçgiri ve Dersim aşiretleri arasında birlik oluşturan bir örgütçüdür.

Dr Nuri Dersimi, öldürüldüğünde çok sağlıklı bir yapıda olduğunu belirtmekte, ESI Zarife'ye saygı her yönüyle takdir etmektedir ve duymakta.

".... Alişêr, kendi akrabasından Zarife adında bir kızla evlenmiştir. Zarife; Boylu, Poslu her konuda bir Kürt fizyonomisine sahip ve, simasında bir erkek cesaret ve yiğitliği okunan eşsiz güzellikte bir Kürt kızıydı. Kocasını gibi Kürt milli davasına bağlı aynı büyük Amaçları takip eden eşsiz bir Kürt kızı olduğunu yaşamında Doğrudan ispat etmiştir. Zarife Kürt kadınları arasında Milli Uyanış için eşsiz bir propagandacı olmuş ve Alişêr'in milli faaliyetinde onun sağ kolu ve mücadele arkadaşı olmuştur. Erkek egemen Kürt toplumundaki tüm görüşmelerde kocasının yanında bulunarak söz ve kararlara katkı sunmuştur. Devamlı göğsünde çapraz duran fişekliği ve sırtındaki

mavzeriyle silahlı mücadelede erkeklerden hiçbir şekilde geri kalmamıştır. Erkeklerle aynı sofrayı paylaşan ve Seyit Rızay'la aynı sofrada yemek yiyen ilk ve tek Kürt kadını olmuştur. Zarife Eşi Alişêr'e daima, Kürtçe arkadaş anlamına gelen heval diye Alişêr de eşine hevala mı () diye hitap etmiştir arkadaşım. Duygu ve fikir itibarıyla tam bir birlik olan bu ailenin çocuğu olmamıştır. Zarife uzun boylu, Poslu her konuda bir Kürt fizyonomisine sahip ve, simasında bir erkek cesaret ve yiğitliği okunan eşsiz güzellikte bir kurt kıızıydı.

Alişêr 1914 de özgür bir Kürdistan için çalışmalara başlar. Ruslarla görüşür. Ermenilerle ilişki sağlar. Sivas (Sêwaz), Malatya (Meletî) ve Dersim'deki Örgütsel faaliyetlerin sorumluluğunu alır.

Zêrenîk'de (Ovacık) Osmanlının örgütlerini tasfiye eder. Kürt organizasyonunu harekete geçirir. 1919'da Kürdistan Teal-i Cemiyeti'ne bir mektup göndererek Dersim ve Koçgiri Kürtleri'nin tümüyle cemiyete bağlı olduklarını bildirir. Koçgiri hareketinde, Kürdistan ordusu oluşturulur ve komutan Alişêr'dir. Ankara'daki yöneticiler onun idam fermanını hazırlarlar, ama O, devletin hakkında verdiği Kararları umursamaz.

Alişêr ve Eşi Zarife Hanım

Ankara'ya İlk İsyân: Koçgiri [Temmuz 1920] ve ALİŞER EFENDİ

Kurtuluş Savaşını bir kısım Kürtlerin ve Alevilerin destek ve katkılarıyla başlatabilen Ankara Hükümeti, Kürtlere ve Alevilere verilen ortak vatan, Eşit Vatandaşlık, Kürtlere özerklik veya otonomi haklarının verilmesi sözlerinden vazgeçip, tek millet (Türk), tek dil (Türkçe), tek din (İslam), tek mezhep (Sünni) vb. ırkçı politika ve uygulamalara başlayınca, Ankara Hükümeti'ne ilk başkaldırı Temmuz 1920'de Koçgiri'de patlak verir. İsyânın hazırlık çalışmaları Alişan, Dersimli Alişêr ve Dr Nuri (Dersimi) tarafından yürütülmüştür.

15 Temmuz 1920'de aşiret reisi Mustafa Paşa komutasındaki bazı birlikler Zara'nın Çulfa Ali Karakolu'nu basarak, Türk kuvvetlerini esir aldılar. Bu baskın sonrasında Sivas-Erzincan arası ile Kangal-Zara ve çevresi Kürt birliklerinin denetimine geçti. Şadan Aşireti reisi Paso, Türk birlikleri için önemli bir nokta olan Erzincan'ın Refahiye (Gercanis) ilçesini işgal ederek askeri cephaneyi ele geçirdi ve fiilen yönetime el koyarak hükümet konağına Kürt bayrağı çekti.

Refahiye Hükümet Konağına Asılan Kürt Bayrağı

İsyandan önce Dersim ve Koçgirili aşiret reisleri Elazığ'da toplanarak TBMM Hükümeti'ne bir nota vermeyi kararlaştırmışlardı. Mustafa Kemal'e gönderilen bu notada, Kürdistan'daki Türk memurların ve Koçgiri'deki askerlerin geri çekilmesi, Kürt mahkûmların derhal serbest bırakılması istenmişti. İsyan öncesi ilk toplantı TBMM'de mebusluğu reddeden ve Mebus olmuş Kürtleri de sert bir dille eleştiren Alişan Bey'in oturduğu Boxazyiran köyünde gerçekleştirilmiş ve bu toplantıya Alişan Bey, Haydar Bey, Nuri Dersimi ve Alişêr (Seyit Rıza'ya vekaleten de) katılmışlardı. 15 Kasım 1920 tarihli bu toplantıda Geçici Kürdistan Hükümeti adıyla bir hükümet kurulmuş ve reisliğine Alişan Bey getirilmişti. Daha sonra Yelice'deki Hüseyin Abdal Tekkesi'nde, Canbegan, Kurmêşan ve diğer aşiretlerle Bölgedeki diğer Kürtlerin temsilcilerinin katıldığı bir hazırlık toplantısı yapılmıştı. Bu toplantıda, Diyarbakır, Van, Bitlis, Elazığ, Dersim ve Koçgiri bölgelerini kapsayacak bağımsız bir devletin oluşumunu başarıyla gerçekleştirmek için hep birlikte silahlanıp sonuna kadar Savaşma Kararı alınmıştı. Böylece başkaldıracak bölge Hafik, Zara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Ovacık ve Kuruçay ilçeleriyle birlikte Hemo ve Zirra bucaklarını kapsayan bir alana yayılmıştı.

Gelişmeler karşısında telaşa düşen Ankara Hükümeti, Haydar Bey'i, Ümraniye (İmranlı) Bucak Müdürlüğü görevine, Alişan Bey'i ise Refahiye'ye Kaymakam olarak atadı. Bu iki Kürt liderden; önemli mevkiler karşılığında isyanın bastırılması ve Kemah'ta, 150 kişilik kuvvetiyle hükümet birliklerini bozguna uğratan Alişêr'in yakalanması istenmişti. Oysa her iki lider de başkaldırının mimarlarından olup, Alişêr'e desteklerini sürdürmüş ve onun Hozat'a geçmesini sağlamışlardı. Alişêr, Hozat ve Ovacık'ta birçok aşiret lideriyle birebir görüşmüş ve onları da harekete katılmaya ikna etmişti. Nuri Dersimî'nin babası İbrahim Efendi'nin evindeki toplantıda Ankara Hükümeti'ne yeni bir nota gönderilmesine karar verilmişti. İbrahim Efendi'nin kaleme aldığı mektupta, "Kürdistan Muhtariyet İdaresi'ne muvafakat eden İstanbul Saltanat Hükümeti'nin bu babdaki kararının, Mustafa Kemal Hükümeti tarafından da kabul edilip edilmeyeceğinin

açıklanması; Mustafa Kemal'in Kürdistan Muhtariyet İdaresi'ne bakışının aceleyle Dersim Kürtleri'ne bildirilmesi; Eleziz (Elazığ) Meletî (Malatya), Sêwaz (Sivas), Erzingan (Erzincan) mıntıkları hapishanelerinde mevcut Kürt mahkûmların serbest bırakılması; Kürt çoğunluğunun bulunduğu noktalardan Türk Hükümeti ve Memurlarının çekilmesi; Türk Hükümeti'nin Koçgiri Mıntıkası'na göndermiş olduğu askeri müfrezenin geri alınması "istenmekteydi.

Bu bildiri Abbasan Aşireti reisi Meco Ağa tarafından Ankara Hükümeti'ne verilmek üzere Dersim Mutasarrıfı Rıza Bey'e verilir. Bu sert notayı alan Hükümet, Koçgiriye bir öğüt kurulu göndererek ayaklanmış halkı sakinleştirmeye çalışırlar. Bunun üzerine TBMM Başkanlığına, Garbi Dersim Aşairu Esasi imzasıyla sert bir telgraf çekilerek, Sevr Antlaşmasına dayanılarak Diyarbakir, Elazığ, Van ve Bitlis vilayetlerinde müstakil bir Kürdistan'ın Kurulması gerektiği, aksi takdirde bu hakkı silah kuvvetiyle almaya mecbur kalacaklarını ve Kürtlerin kandırılmayacağı bildirildi.

Alişan Bey, 45 bin kişilik bir kuvvet oluşturmak ve Ankara'yı Wilson ilkelerini uygulayarak Kürdistan'ın bağımsızlığını kabul etmesi için basmak üzere Dersim'e ve oradan da diğer Kürt bölgelerine geçmek için Koçgiri'den ayrılmıştı. Halk onu bir patlamak üzereydi ki nitekim 6 Mart 1921'de Kızıltepe'li Rifet ve Huseynê Temir Bey önderliğindeki bir grup köylü, asker kaçaklarını yakalamak isteyen bir süvari bölüğüne Koçgiri yakınlarında baskın düzenlediler. Baskında Binbaşı Halis, er öldürüldü subay ve dört iki. İmranlı tamamen ele geçirildi. 8 Mart 1921'de Haydar Bey, Alişan Bey'e haber göndererek yardım alıp Koçgiri'ye gelmesini söyleyince, Pezgawir aşiret reisi İbrahim bira, Maksudan aşiret reisi Polosê Munzur, Erslanan aşiret reisi Mahmut ve Alişêr 2.500 kişilik bir kuvvetle Munzur'u geçerek Kemah ' bir varırlar. Yapılan şiddetli çarpışmalar sonucu kaymakam ve jandarma komutanı esir alınır. Gittikçe genişleyen harekete Drêjan, Atman ve Perçikan aşiretleri de katılır. Siwas Valisi tarafından Dersim aşiretlerine haber gönderilerek ayaklanan halkı sakinleştirmek için yardım istenir. Dersim aşiret reisleri de, ordunun bir süreden beri bölgede Müslümanların ve gayrimüslimlerin sayıları hakkında soruşturma yapmasından ötürü, Hükümetin belki de Kürtleri vurup yok etmek niyetinde olduğunu, Koçgiri aşiretlerinin de nefsi Müdafaa için ayağa kalktığını belirterek olumsuz cevap verince, Ankara Hükümeti 10 Mart 1921'de, Siwas bölgesinde sıkıyönetim Mahkemesi Kurulması Kararı alır.

13 Martta Merkez Ordu komutanı Nurettin Paşa isyanı bastırmakla görevlendirilir. Ankara Hükümeti, Kürtleri kaybetmemek için BİTLİSLİ Şefik başkanlığında ikinci bir Nasihat Kurulu göndererek Kürt liderlerle görüşme sağlamıştı. Ancak; Haydar Bey'i ikna ettiyse de Haydar Bey'in oynanan oyunu fark etmesi üzerine bu çaba da boşa gitmişti.

20 Mart 1921'e gelindiğinde, isyan hareketi artık Kızılırmak hattının kuzeydoğusuna kaymıştır. Bu sırada Topal Osman ve çetesi Refahiye üzerinden Koçgiri'ye bir cephe açmış ve Kürt birliklerine beklemedikleri Kayıplar verdimiş. Fakat Huseynê Temir tarafından kuşatılınca çetesiyle birlikte kaçmıştır. Huseynê Temir 25 Martta büyük bir Hükümet Birliği'ni pusuya düşürerek tamamen yok etmiştir.

Ovacıklı Kürt aşiretleri de Kemah'ın tamamını teslim almışlardı ancak; Kurmêşan aşiret reisi Axayê Gozel bir çatışmada vurulduktan sonra hareket büyük bir darbe alır. Kürt kuvvetleri Koçhisar'dan doğuya doğru çekilmeye başlar. Zara'daki güçlere yardım gönderilemeyince

oradakiler yenilgi alır. Hareketin askeri önderlerinden Bahri ve Sabit Bey'ler de vurulunca Kürt kuvvetleri komutasız bir şekilde saldırmaya devam eder. Hükümet güçlerinin yoğun saldırıları karşısında Kürt kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalır. Bu durumdan sonra Haydar Bey, 2500 kişilik bir kuvvetle Dersim'e doğru yönelir fakat yolu Kureşan Aşiret Birlikleri tarafından kesilir. Karşı tarafın da Kürt olması üzerine Haydar Bey, Koçgiri'ye geri dönerken, Sivas yakınlarında bin kişilik birliğiyle birlikte kısırılınca teslim olmak zorunda kalır. Bu sırada Kürt birlikleri cephanelerinin tükenmeye başlamasıyla büyük kayıplar vermeye başlar. Haydar Bey'in amcası Mahmut Bey Huseynê Temir, Nuri Dersimi, Memoyê Tarbazî, Kımıl Eziz, Dilo, Abbas, Alişêr ve Paso çatışmalar eşliğinde Dersim'e varırlar.

Haydar Paşa ve Ginyan aşiret reisi Murat Paşa'nın hileyle yakalattığı Seyit Aziz, Sivas Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanırlar. Haklarında verilen idam kararı girişimler sonucu sürgüne çevrilir. Ankara Hükümeti, Kürt mebusların baskılarına dayanamayıp pes peşe iki af kararı çıkararak Dersim'e, Hacı Osman Fevzi başkanlığında yeni bir nasihat Kurulu gönderir. Alişan Bey bu heyetle görüştüktan sonra 17 Haziran 1921'de teslim olmayı kabul eder. Bu tarihe kadar Alişêr'in komutasındaki birlikler Türk ordusuna kayıplar verdirilmeye devam ederken bu talihsiz teslim nedeniyle, Koçgiri isyanı da yenilgiyle sona erer.

Alişêr ve Eşi Zarife Hanım Munzur Dağlarında

ALİŞÊR EFENDİ DERSİM İSYANIN'DA

İç ihanetler, teslimiyet sonucu birliğin sağlanamaması ve yenilgiye doğru gidiş karşısında, yenilgi ve teslimiyeti red eden ve başına ödül konulan Alişêr, 1921 yılında 15 yakınıyla birlikte Dersim'e çekilir. Dersim'de Kürdistan Devletini oluşturma girişimlerini sürdürür.

Çıkan aftan yararlanan akrabaları Koçgiriye geri dönerler. Eşi yanında Zerife ile yeğeni Sabri ve Sabri'nin Eşi ile 4 kişilik bir aile oluştururlar. Seyit Rıza ile birlikte direnişçi olarak 1937 harekâtında yer alır. Ordu ve askeri planları hazırlar ve uygular.

Ovacık, Hozat ve Çemişgezek'teki aşiret liderlerini dolaşarak örgütleme çalışmalarına başlar. Kürtlerin özerkliği için Ankara'ya telgraflar çeker ve heyetler gönderir.

Ankara'ya millet vekili olarak olarak çağrılanların Kürtleri temsil etmediklerini bildirir.

Baytar Nuri Dersimi ile birlikte harekâtın örgütçülüğünü ve öncülüğünü üstlenir.

Bu arada TAVUKÇULUK, Hayvancılık ve Doğadan toplayarak yaptığı çeşitli merhem ve ilaçlarla Hekimlik yapmaktadır. Yaz aylarında beslediği hayvanlarını kış aylarında köylülere birer ikişer dağıtarak besiyeye verir ve yazın tekrar geri alır. 1935 yılında yaşadığı Mıstuşağı (Saritosun) köyündeki Heşperî'nin evlerindeyken geçen bir olayı Ali Yerlikaya'nın tanıklığından aktaralım:

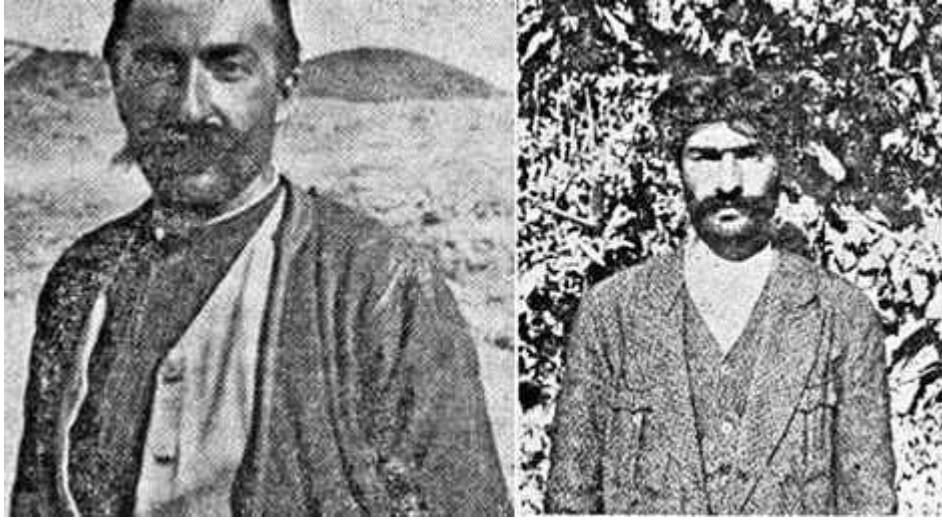
"Ben o zaman 13-14 yaşlarındaydım. Bizim köyden babalığım (Babamın Musaybı) Mehmet Çalışkan ile İsmail Tosun kavga ettiler. Araya annem ile Cafer Gür Girdiler. Ama nasıl olduysa İsmail Tosun elindeki kürekle M. Çalışkan 'ın kafasına vurup kafasını yararak yere yıktı. Çok kan akıyordu. Annem bana bağırdı "Koş Alişêr Efendiyi acele çağır gelsin dedi." Evi köyün dışındaydı. Koşarak gidip haber verdim. İlaç çantasını aldı birlikte döndük. Otlardan yaptığı çeşitli merhemleri vardı. Başına sürüp bağladı. Sonra bizim eve geldi. Annem kendisine çay yaptı ve durum "nasıl" diye sorduk? O'da iyi görünmüyor. Ama yarın sabah gelip pansumanı değiştireceğim. O zaman durum daha iyi belli olur dedi. Ertesi sabah geldi, yarayı açtı ve pansumanı yenileyip evine dönünce Annemle ikimiz önüne Geçip sorduk. "Nasıl durum?" diye sorduk. Umut yok. Yarı beyne inmiş. Birkaç saat içinde ölür dedi ve hakikatten de 2-3 saat sonra babalığım öldü.

Evi tüm köylerden hastaların taşındığı bir hastane ve kendisi de doğal bir hekimdi. Bazen kendisi hastaların bulunduğu yere gidiyor, bazen de hastalar O'na geliyordu. "

Hekimlik, ozanlık ve örgütçülük çalışmaları devam ederken Dersim isyanı başlayınca daha güvenli gördüğü Seyit Rıza'ya yakın olan Sultan Baba Dağının eteklerinde Celalettin Harzemşah'ın mezarına yakın bir mağarayı ev haline getirerek yine yeğeni Sabri ile karısı ve Eşi Zarife ile 4 kişilik aile olarak dağdaki yaşamına başlıyor.

Dersim savaşı kızışıyor ve çember daralıyor. Koçgiri'den beri peşinde olan Jandarma İstihbarat teğmeni Nazmi Sevgen hareketin asıl Akil liderinin Alişêr olduğunu bildiğinden O'nu ortadan kaldırırsa savaşın kazanılacağına üstlerini ikna ediyor ve hain tuzağını uyguluyor. Daha önce para ve çeşitli vaatlerle elde ederek hain bir işbirlikçi muhbir ve milise dönüştürdüğü Seyit Rıza'nın kardeşinin oğlu olan Rayber'i (Qopo) görevlendiriyor. Rayber de bu iş için kuşkulandırmayacak biri olan Alişêr'in kirvesi de olan Zeynel Top'u seçiyor. Alişêr ve karısının

kellelerini getirirlerse kendilerine bir teneke altın verileceğini ve ayrıca birçok vaad ile toprak alacaklarını ve bunları paylaşacaklarını söyleyerek anlaşıyorlar.

ALİŞER'i vuran ve başını kesen kirvesi Zeynel Top ve Seyit Rıza'nın yeğeni Rayber (sağda)

“Rayber Kopo (Qopo); Seyit Rıza'nın kardeşinin oğludur. TC yetkilileri kendisini satın almışlardır. Sürekli İstihbarat toplar ve TC'ne işbirlikçi Kürt yaratmaya çalışmıştır. Zeynel Top, Ali Ağanın oğludur. Seyit Rıza'nın koruması altında büyür. Aileye bağlıdır. TC'ye bağlı Kolluk kuvvetleri Sin ile Hozat arasındaki alandı ve bu güce 17'ci KARARGAH Tumeni adı verilmişti. Genel Kâmil komutanlığını yapmaktaydı. Dersimliler tarafından TC güçlerine saldırılar düzenlenmiş. Zeynel de bu saldırılarda yer almıştı. Rayber Kopo, Zeynel'in durumunu öğrenip onu korkutarak, çeşitli vaatlerde bulunarak ikna etmeye çalışmıştır. Zeynel'e “durumun ordu güçlerince biliniyor, bir şeyler yapmazsan seni af etmezler. Devlet Alişêr'in peşinde. O'nu ortadan kaldırırsak hem bol para, mal mülk alırız, hem de Dersim'in durumu da düzelir. “Diyerek ikna etmiştir. Reyber'in amacı Zeynel'in eliyle bu çifti ortadan kaldırmaktır. Böylelikle Abbasan aşiretiyle Seyit Rıza'nın da arası açılacaktır.

Ve sonuçta Zeynel'i ikna eder. Zeynel kullanın Xidê yê Murti, Efendi yê Wankê, Miste Torn ê Tabii, Celoy kullanın feri, Palaxine'deki mağaraya doğru yola koyulurlar. Mağaraya yaklaştıklarını gören Zarife kuşkulandır ve eşine “bu Geliş hayra alamet değil, tedbirli olalım” diye uyarır. Ama Alişêr Efendi; “baksana hevalê Önlerinde kirvemiz Zeynel var. İkrarımızdan nasıl fenalık beklersin” der ve hep birlikte konuklarını karşılamaya mağaranın önüne çıkarlar. Gelenler ateş etmeye başlar. İlk mermilerin hedefi Alişêr'dir. Mistoy Surê'nin Kurşunu Alişêr'i öldürür. Bu saldırı anında Zarife Hanım da Efendi'yi vurur. Misto'yla Zarife kapışırlar. Yerde birbirlerini vurmak için uğraşırlar. Zeynel mağaraya doğru yönelir, içeri girer. Alişêr'in yeğenini ve yerde Mistoy'la boğuşan Zarife'yi vurur. SALDIRGAN guruptan biri olmuş, iki kişi de yaralanmıştır. Saldırganlar Zarife, Alişêr ve yeğeni Sabri'in kafalarını keserler. Bu arada silahsız olan Sabri'nin karısı Ormana kaçarak kurtulur. Mağarayı tümünden ararlar. Bu çiftte ait olan değerli eşyaları, Doküman-belgeleri, kitap ve defterleri

de almayı ihmal etmezler. Rayber Mezikê'de Zeynel'i bekler. Bu hayin saldırganlar Tilagê'de buluşur ve oradan da Karargaha giderler. Üsttegmen Nazmi Sevgen kendilerini karşılar. Her üç Kahramanın başı Nurettin Paşa'nın damadı Abdullah Alpdoğan'a teslim edilir. Dersim direnişinin kürdlerin tarihsel beğine yazdığı destanı unutmak için, Dersim'in adını değiştirip "Tunceli" yapan da Abdullah Alpdoğan'dır."

Alişêr; 09 Temmuz 1937 de katledildiğinde 55 yaşında ve çok sağlıklıydı.

Nazmi Sevgen'in bahsettiği mektuplar ve belgeler bu mağaradan alınmıştır.

ALİŞER'in Kesik başı

ŞAİR VE OZAN ALİŞER

Alişêr, edebiyatçı, öğretmen, sanatçı, diplomat, teşkilatçı, iyi bir askeri komutan ve bir Kürd lideridir. Kürt dili üzerinde çalışmalar yapmış, beyitleri ve sazi ile halk arasında birliği ve ülke sevgisini işlemiştir. O'nun deyişleri ve şiirlerinden yapılan besteler Dersim'de halen dilden dile yankılanmaktadır. Onur Akın başta olmak üzere birçok sanatçı O'nun eserlerini okumaktadırlar.

Nazmi Sevgen'in toplayıp Götürdüğü arşivi ve belgeleri devletin elindedir. İşte O'nun deyiş ve şiirlerinden bazı örnekler.

"Sarı paşa
Çetelerden sonra girip savaşa
Başa geçmiştir
Ankara'da otağına kurulup
Bizi oyalamakla
Başlamış işe "

Şahikalar Destanı (Alişêr ile Zarife)
(Yorumcu ONUR AKIN)

Ali boğaz göklerinde
Barut sığağı
Bir dağ geçidini tutmuş
Tutmuş Alişêr

KAYADAN kayaya anam Mavzer yankısı
Zulme yurdum demez Alişêr
Ferman dinlemez
Kurumuş kan ortasında
Zarif'in yüzü
Ay giyinmiş acısını
Ağlayıp gezer
Alişêr'e ölüm neki
Bundan gayrısı
Etinde bir kurşun gibi
Siperler susar
Şahikalar Kardi
Çayırlar Sümbül
Yamaçlar kavaldı
Yamaçlar keklik
Dağ unutmaz Alişêr'i
Rüzgarda saklar
Gül unutmaz Zarife'yi
Şebnemde saklar
Aynı mavi göğün altındayız
Aynı güneş ısıtıyor bizi
Geceleri aynı ay
Niye öldürüyorsunuz ki

"Ayağında KUNDURA
Gittim düştüm tandıra
Padişahın haberi yok
Bunu eden kongre "(Ankara Hükümeti)

"1300 senedir ehli şehavet
Hem meydandadır hakkı hilafet
Evladiye ettiğim biat
Hakkın buda hükmü daim
Süleyman namıyla Gungar (kan İcici)
Müminlere yapılınsın ateşten kafes

Söylensin Şevket-i-(ululuk) hem Sahi Dersim
Yarab, lütfet sen bize rahim! (esirgeyen, acıyan)
Himmet-i evliya her yerde Badir
Kâr etmez cihan Seran ser bize
Ayrılısın meydana Merdan (Erler, Yiğitler) Dersim
Yarab lütfeyle bir Çarkı döndür
Erkek her yere götür erenleri
Evladı ve afradı (bayanları) hıfz (saklama, koruma) eyle Sitar
Hem kurtarsın Ehli Beyti (Alevi'lik de kutsal kişiler) Dersim “

“Nice Padişahlar geldi cihana
İlim almak için düştü gümana
Her bir çeşit atmış bir yana
Kesilmemiş kıylü Kali (kökünden söküp koparan) Dersim’in “

Aşairi çoktur kılıç takınır
Yedi Duvel ondan sakınır
Allah'tan kuvvetlidir beli Dersim'in

Gönül Gel gezelim Munzur dağını
Ne hoş memlekettir ili Dersimin
Seyran eyliyelim Sultan dağını
Ne hoş çiçektir gülü Dersimin
Nice Padişahlar geldi cihana İli almak için düştü gümana
Her bir bir çeşit atmış bir yana
Kesilmemiş kıylü kali Dersimin

* * *

Arsıanlar yurdudur tilkiler girmez
Gerçekler sırrıdır akıllar ermez
Evliyalar gülüdür zalimler dermez
Ona bağlıdır yolu Dersimin.

SON SÖZ

Tüm araştırmalarımın edindiğim kanı şu: Osmanlı I. Dünya Savaşında İT ‘cilerin (İttihat Terakki) hataları nedeniyle parçalanıp dağılırken, sömürgesi olan tüm Halklar bunu bir şans ve fırsat olarak değerlendirip bağımsız ulus devletlerini kurdular. KTC nin (Kürt Teali Cemiyeti) aydın önderleri Dr Nuri Dersimi, Alişer Efendi gibi Kizilbas Kürt aydınlarıyla, Cemil ise ise Paşazade ve Bedirhaniler gibi şafii Kürt aşiret önderleri de Bağımsız Kürdistan’ın Kurulması mücadelesine Girdiler.

Fakat Dersim Kizilbas Kürtlerinin önderi Seyit Rıza ile şafii Kürtlerin dini önderi Said-i Nursi din kardeşliğini ve asırlardır devam eden Kürt-Türk kardeşliğini önceleyerek buna hayır dediler ve Türklerin safında savaşa katıldılar. Tüm Kürtleri de bu savaşa kattılar. Seyit Rıza ve Said-i Kürdi elde Mavzer Kürt birliklerinin önlerine geçerek Ruslarla çarpışarak ülke sınırlarının dışına kadar kovaladılar. Oysa o Ruslar Erzincan’a kadar gelmiş ve Kürtlere gelin sizde kendi bağımsız Kürdistan’ınızı kurun demekteydiler. Seyit Rıza Rize’den geri dönerken, Said-i Kürdi hızını alamayarak Tiflis’e kadar çarpışarak gitmiş ve orada Ruslara esir düşerek üç yıl Rus zindanlarında kaldı. Bildiğiniz gibi Türk kardeşliğini esas alarak bağımsız Kürt Devletinin kurulmasını engelleyen bu iki önder de Türk Devleti tarafından yok edildi. İkisinin de mezarlarını dahi halen göstermiyorlar. Said-i Kürdi’nin sonunu araştırmak için sürgüne gönderildiği Isparta’da araştırmalar yaptım. Senirkent ilçesinin arkasındaki Dağın Tepesinde Bir tek ağaç adeta bir şapka gibi Eğridir gölüne bakarak bir şeyleri koruyor gibi yaparak Yalnızlığa direniyor. Konuştuğum yaşlı köylü ürkerek orada dedi. O ağaca aşıldı ve altına gömüldü, ama sakın kimseye söyleme dedi. Ve ekledi orada çok ağaç vardı. Korulduktu. Ama ne hikmetse o ağaç yalnız kaldı ve yıllardır da kurumuyor dedi.

Türk kardeşlerine güvenerek Kurtuluş savaşına giren Kürtler, Amasya Protokolüne ilk madde olarak yazdırdıkları “kurtarılacak bu topraklar üzerinde kurulacak Devlet Kürtlerin ve Türklerin ortak ve eşit vatani olacaktır” sözünün gereğinin yerine getirilmesini talep ettiler. Türk Devletinin Yanıtı; “Kürt diye bir şey yok, TÜRKİYE TÜRKLERİNDİR” oldu. Bu yanıtla ihanete uğradıklarını anlayan Kürtler; 1920-21’de Koçgiri, 1925’de Seyh Sait, 1930’da Ağrı-Zilan, 1938’de Dersim, 1984’de PKK ile bu haklarını almak için isyan ve Savaşlarına devam ediyorlar ve.

Kürt Sorunu; bu Ülkenin en büyük Kurucu Ortağı Kürtlerin hakları ve özgürlükleri verilerek, Devlete eşit ortak edilmedikçe daha çokook devam eder. PKK biter HKK başlar. Kürtler daha çokook ALİşER EFENDİ’ler çıkarır.

Tek çözümler, TC Devleti ‘nin Kürtlerin haklarını ve özgürlüklerini tanımalarından geçiyor. Hem de yapılan tüm haksızlıklar ve ödenen bedeller ve ödetilen için Kürtlerden özür dileyerek. Başka da seçenek görünmüyor.

Kaynakça:

- DERSİM Jandr. GNL. Komtlığı Raporu-Kaynak Yayınları-Ekim-1998
- İsmet Bozdağ. Kürt isyanları-Truva yynları-2004
- Dr. Naci Kutlay. İttihat ve Terakki Kürtler.Stockholm-1990
- Tuğ Gn. Ziya Yergök'ün Anıları "Harbiyeden Dersime" Remzi Kitabevi. Yyna haz. Sami Önal.
- Doç Dr İbrahim Yılmazçelik. XIX yy ın 2. yarışında DERSİM sancağı. Elazığ-1998
- Hüseyin Akar. Dersim'den Portreler-Kalan Yayınları.
- Nazmi Sevgen. Zazalar ve kızıbaşlar. Kalan yynları 2003. 2. Baskı
- Koçgiri Halk Hareketi. Kolektif çalışma. Komal Y. 5.basım-2006
- Dr. Nuri Dersimi: Kürdistan Tarihinde Dersim
- Dr. İsmail Deşikçi: Dersim jenosidi-1937
- Faik Bulut-Belgelerle Dersim Raporları. Yön Y.
- Prof. Dr Mustafa Balcıoğlu. İki isyan bir paşa. Nobel y.
- Ahmet Kahraman. Kürt isyanları. Evrensel Basım Yayn
- Ali Keday. Koçgirililer.Gün Yayıncılık
- Mamo Baran. Koçgiri-Sosyolojik Araştırma. Tohum y.
- Tarihçi Ayşe Hür Taraf gazetesı yazı dizisi
- Çeşitli web siteleri.
- Görüşülen Tanıklar: Kahraman Polat ve Ali Yerlikaya

DERLEYEN : AZAD BADIKI